

MISJONÆREN LARS SKREFSRUD I HISTORIENS LYS

*Opposisjonsinnlegg ved Olav Hodnes doktordisputas
6. februar 1967*

For en stor og oppmerksom tilhørerskare i Universitetets Gamle Festsal i Oslo mandag 6. februar i år forsvarte misjonsprest Olav Hodne for den teologiske doktorgrad sin avhandling «L. O. Skrefsrud. Missionary and Social Reformer among the Santals of Santal Parganas with Special Reference to the Period between 1867 and 1881». Ordinære opponenter var professor Olav Guttorm Myklebust (1. opponent) og professor Einar Molland (2. opponent). Ex auditorio opponerte professor Georg Morgenstierne, det tredje medlem av bedømmelseskommiteén, og misjonsprest Oluf Eie, Danmark. Opposisjonsinnleggene til de tre medlemmer av bedømmelseskommiteén gjengis nedenfor i sin helhet. — Red.

O. G. MYKLEBUST:

I

Det fortjenstfulle ved Olav Hodnes doktoravhandling ligger først og fremst i hans valg av emne: L. O. Skrefsrud som misjonær og samfunnsreformator blant santalfolket i India.

Skr. er et ypperlig emne. Han er som kjent en av vårt lands fremste misjonærer, en av de få som ruver også i internasjonal sammenheng, — det tør være symptomatisk at i Stephen Neill's *A History of Christian Missions* (1964) er Skr. den eneste norske misjonær i det 19. og 20. årh. som omtales, og det i ytterst anerkjennende ordelag: «one of the most remarkable pioneer evangelists among simple people that India has ever seen» (s. 362).

En vitenskapelig biografi om Skr. har lenge vært et ønskemål også av en annen grunn. Saken er at Skr. har vært betraktet, ikke bare som en av våre store misjonærer, men som selve «eventyrskikkelsen i norsk misjonshistorie». Ingen misjonær er blitt fremstilt i et mer strålende lys. Med den følge at vi har fått, om ikke akkurat et falsk, så i hvert fall et énsidig bilde av ham. Behovet for en «avromanisering» av den tradisjonelle Skr.-skikkelse, slik den er blitt tegnet for oss i tallrike publikasjoner (særlig bøker av populært tilsnitt, til dels i romans form, men også seriøse historiske arbeider) har meldt seg med stadig større styrke.

La meg anskueliggjøre dette med noen sitater.

«Der ligger eventyrglans om Skr.'s navn. Hans liv er også mere vidunderlig enn noe eventyr» (Oscar Handeland i *Norsk Hedningemisjon* s. 105. Jfr. Emil Birkeli i *Nordisk Misjonshistorie*, norsk utg., s. 38: «denne eventyrlige og ekstraordinære skikkelse»).

«Skr. var som Askeladden i eventyret — en sammenligning, han ogsaa vites å ha benyttet om sig selv — alting lykkedes for ham. Derfor vandt han ogsaa riket tilslut» (Birger Hall i *Lars Skr.* s. 100f.)

«Det er noget ved Skr. som minner om eventyrets Askeladd, — den norske skikkelse i hele vår diktning. Det ligger ring omkring Skr.'s navn» (Hans Høeg i sin tale ved avdukningen av Skr.-monumentet på Lillehammer 8. august 1937, se J. K. Løth: L. O. Skrefsrud, 2. utg. av Gjennem Kamp, s. 7).

De mange populære Skr.-biografier som er kommet ut, skildrer ham som sagnfiguren i norsk misjon, — «liv» og «eventyr» er her samme sak. Av disse biografier er det særlig én som må nevnes, fordi den mere enn noen annen bok har bidratt til at det tradisjonelle Skr.-bilde har festnet seg så sterkt hos oss, og at det er ført videre til nye slekter, — både innenfor og utenfor vårt lands grenser. Jeg sikter til Ivar Sæter's Skrefsrud. Riktig nok sies det i forordet til denne bok at den *ikke* er en biografi, men «en dikterisk-historisk fremstilling», «en menneskeånds utviklingshistorie i skiftende faser med enkelte faste holdepunkter i årstall og begivenheter» (s. 10). Men en biografi er den allikevel, til og med en interessant og engasjerende biografi, — tross den frie dikteriske form i hovedtrekkene forbausende true to fact.

Det er imidlertid den *vurdering* av Skr. som kommer til uttrykk i denne bok, som interesserer oss her. «Den norske kirke har mange, gode, lysende navn i misjonens historie,» leser vi, «dog ingen med den historiske nimbus som Skr.» (s.10). En ener, noe helt for seg selv var denne misjonær. Han var «tidens merkeligste mann», og hans virksomhet blant santalene «den merkeligste i vår tids misjonshistorie» (s. 153, 146).

Disse eksempler får være tilstrekkelige. Aksentueringen av det enestående og usedvanlige ved Skr., som er så fremtredende i det ettermæle han har fått hos oss, har ført til en glorifisering av ham som ikke har noe grunnlag i virkeligheten. Selvfølgelig har man vært klar over at også Skr. var bare et menneske, men de menneskelige feil hos ham, som var både mange og store, har man stort sett gått lett hen over. At f.eks. forholdet til de yngre medarbeidere ikke var som det burde være, er nok blitt streift i en og annen fremstilling. Men også bare streift. Det er i beste fall bare antydnet at hans karakter og tjeneste også hadde sine mindre sympatiske sider. «Denne virkelig store misjonær», skrev en av Skr.'s beundrere ved hans bortgang, «hadde vært enda større om han hadde vært mindre» (jfr. J. K. Løth: L. O. Skrefsrud s. 92). Det er så sant som det er sagt. Det er bare det at dette «mindre» ikke har fått gjøre seg gjeldende i karakteristikken som det burde, — enten fordi man ikke var oppmerksom på det, eller fordi man nært frykt for på denne måte å kunne komme til å frata ham noe av nimbusen, av eventyrglansen. Hvorom allting er: Det er et idealisert Skr.-bilde som altfor lenge har fått råde grunnen hos oss.

Selvfølgelig var Skr. noe utenom det vanlige. Det gjelder først og fremst hans livsgang, men det gjelder også hans evner og innsats. En stor språkbegavelse kan det vel ikke være tvil om at han var (for bare å nevne dette trekk), — selv om dette med de 42 språk som han sies å ha «kunnet», nok må tas med en klype salt. Han interesserte seg for alt. At han hadde studert «fysiognomik og frenologi», var jeg imidlertid uvitende om, inntil jeg for en tid siden kom over et manuskript i København hvor dette nevnes. Mange mennesker henvendte seg til ham, heter det, for at han på grunnlag av sitt kjennskap til disse materier skulle si dem hvordan de skulle forholde seg i de og de situasjonene (L. Hertel's manuscript s. 240, Dansk Santalmissions arkiv).

Men hvordan forholder det seg med Skr.-vurderingen i det vi kan kalle «Skr.-forskningen»? Det første som må sies, er at det er svært få publikasjoner som

kommer inn under denne krevende betegnelse, og ingen av dem beskjeftiger seg utelukkende med Skr. Olav Hodnes avhandling er den første vitenskapelige monografi om vår store misjonær. Men stoff og impulser til en Skr.-forskning har flere gitt i og med de historiske fremstillinger de har levert av den misjonsvirksomhet blant santalene som Skr. og Børresen grunnla og som de sto som ledere for i mange år. Av disse fremstillinger må særskilt én nevnes: Ludvig Hertel's Den nordiske Santhalmismission historisk fremstillet. Denne bok kom ut i 1884, og i mange årtier kom den til å bestemme vår forståelse av denne misjon. Som et første forsøk på å gi en nøyaktig og utførlig fremstilling av Santalmisjonens grunnleggelse og tidligste utvikling må Hertels bok karakteriseres som et dyktig arbeid. Hans skildring av banebryterne er imidlertid nokså ukritisk, — noe annet var vel ikke å vente all den stund han hadde dem så nær inn på seg, og det ennå ikke var mulig å operere med et historisk perspektiv. At det for en vesentlig del var banebryterne selv som skaffet til veie stoffet til boken (gjennom muntlige og skriftlige meddelelser), skulle ikke gjøre det lettere for forfatteren å anlegge kritiske synspunkter på dette. Selv betraktet Hertel denne bok som et kildeskrift, se Den nordiske Santhalmismission, forordet.

En omfattende undersøkelse, fremlagt i 1945, er Anders Malme's avhandling for magistergraden i teologi ved Luther Theological Seminary, St. Paul, Minnesota, USA: *The Pioneer Era of the Santal Mission of the Northern Churches, 1867—1910*. Selv om denne avhandling ikke bygger på primære kilder, er den et verdifullt historisk arbeid, og man kan bare beklage at det ikke har vært mulig å utgi den i trykken. Den foreligger bare i et par maskinskrevne eksemplarer. Når det gjelder Skr., er det hos Malme tydelige ansatser til en mer realistisk tolkning av ham.

En ny vurdering av Skr. kommer til uttrykk i den store biografi om H. P. Børresen — en avhandling for den teologiske doktorgrad — som Knud Gjesing ga ut i 1961. Allerede før denne bok ble publisert, hadde Olav Hodne avsluttet sin undersøkelse og levert manuskriptet til Egede Instituttet (i hvis skriftserie den er kommet ut), — noe han nevner på s. 77 i sin bok, men som han burde ha nevnt allerede i forordet. Gjesing takker i forordet til *sin* bok flere personer og institusjoner som har ydet ham verdifull hjelp. «Denne tak gjelder først og fremmest missionær *Olav Hodne*,» skriver han, «som beredvillig har givet mig adgang til en del af det store materiale han har indsamlet i santalmismissionens arkiv i Indien» (En missionspioner s. 9).

Forøvrig skal jeg her ikke komme nærmere inn på fremstillingen og vurderingen av Skr. hos Gjesing og Hodne, — om dette spørsmål se 2. ordinære opponents innlegg. — Hva jeg vil peke på og understreke i denne forbindelse, er den gledelige kjensgjerning at vi som forspill til Santalmisjonens 100-årsjubileum i år har fått, gjennom et dansk-norsk samarbeid (altså i beste overensstemmelse med denne misjons tradisjon og særpreg), to betydelige bidrag til Børresen/Skr.-forskningen, skrevet henholdsvis av en tidligere sekretær i Dansk Santalmismission og av en norsk misjonær med to årtiers tjeneste blant santalfolket bak seg. Og ikke bare det, men at disse undersøkelser hver på sin måte har gitt oss et rikere og riktigere bilde av banebryterne. (Den store fremstilling av Santalmisjonens historie frem til 1910, som Johan Nyhagen har skrevet til hundreårsjubileet, foreligger ennå bare i manuskript. Jeg har selv ikke hatt anledning til å lese dette.)

Som sagt: Emnevalget kunne vanskelig vært bedre. Forfatterens egen motivering for sitt tema er enkel, men fyldestgjørende. I likhet med mange andre som har beskjeftiget seg litterært med Skr., har han funnet at denne manns liv og verk er «an excellent subject». Men han har også funnet noe mere, nemlig at det bilde av Skr. man hittil har forsøkt å tegne, hverken har vært så fullstendig eller så nøyaktig som det burde ha vært (s. 9f, 14, 242). Han kunne gjerne ha uttrykt seg noe mindre beskjedent. Det er nemlig en *ny* Skr.-fremstilling og -vurdering det er tale om.

Forfatteren fortjener honnør også for den begrensning av emnet som han har foretatt. Hans grunner for å konsentrere undersøkelsen om årene 1867–81 og om Skr.'s arbeid som misjonær og samfunnsreformator (s. 10f jfr. 63), finner jeg helt overbevisende.

Avhandlingen inneholder ikke desto mindre atskillig stoff som etter min mening kunne ha vært utelatt. Det gjelder bl.a. det meste av kap. II (Skr.'s ungdom og bakgrunnen for hans gjerning som misjonær), men også betydelige deler av de nærmest følgende kapitler. Ut fra den oppgave forfatteren har stillet seg: å gi en skildring av Skr. som *misjonær og samfunnsreformator* (jfr. undertitelen og innledningen) kan hans undersøkelse i beste fall sies å begynne på s. 71, men strengt tatt begynner den først på s. 161. (La meg her skyte inn at forbindelseslinjer både bakover og fremover selvsagt har sin berettigelse, men det må også bare være forbindelseslinjer det gjelder.)

Også *før* s. 71 får vi vite en hel del i og for seg verdifulle ting om Skr. og hans medarbeidere, og riktignok berettes det, og det endog meget inngående, også *før* s. 161 om deres arbeid blant santalene. Men det er de to siste kapitler — som etter min mening også er avgjort de beste — som utgjør den *egentlige* avhandling.

Det ville ha vært en vinning for fremstillingen, tror jeg, dersom det stoff som nå fremtrer som kap. II og IV, i sterkt sammentrengt form var blitt inkorporert i kap. III etter at dette var blitt noe forkortet (jfr. nedenfor). På denne måte ville det ha blitt overensstemmelse, hva det nå *ikke* er, mellom disposisjonen og de «three general lines» som forf. i innledningen hevder at hans undersøkelse følger (s. 17). Proporsjonene ville også ha blitt langt bedre, idet hvert av de tre hovedkapitler da ville ha fått en lengde på 80–90 sider (i stedet for som nå fem kap. med høyst vekslende sidetall: 40 + 70 + 20 + 80 + 95). Hva kap. I angår, forsvaret dette sin plass slik det står. En innføring i santalfolkets historie, kultur, religion osv. er nødvendig som bakgrunn for skildringen av Skr.'s virksomhet. I tillegg til denne skisse av folket (som ikke er helt tilfredsstillende), burde vi også ha fått vite en del om det britiske herredømme og de forandringer dette førte med seg, og i denne sammenheng om den europeiske kulturs «impact» på santalsamfunnet i det hele.

Jeg kan ikke innse at det skulle være nødvendig å ha et eget kap. om Skr. som baptist, til tross for hva forf. anfører til forsvar for dette (s. 139). Dette spørsmål er uten tvil viktig, men det rettferdiggjør ikke en *så* selvstendig plass i fremstillingen som det her har fått. Om forf. ville behandle Skr. i konfesjonelt perspektiv (i seg selv en ytterst interessant oppgave) ville det, slik jeg ser det, ha vært best å gjøre dette i forbindelse med den sammenfattende vurdering helt til slutt, og i denne sammenheng undersøke, ikke bare hans holdning til baptismen og lutherdommen (hvor han tross alt hadde sitt feste), men også til andre kirkesam-

funn. Ansatser til en undersøkelse av denne art finnes i boken, se f. eks. s. 81, 83, 88, 124, 127, 141f, 212.

Man undrer seg over at Hodne som kritiserer Gjesing for i sin avhandling å ha gitt Børresens medarbeidere en altfor bred behandling (jfr. Norsk Tidsskrift for Misjon 1962 s. 47f), selv tar med en hel del stoff om Skr.'s medarbeidere. Meget av dette stoff er enten irrelevant eller burde ha vært brakt inn i sterkt begrenset omfang i *denne* undersøkelse (s. 43ff, 49ff, 52ff, 56ff, 64ff). Jeg er klar over at det bare er *en del* av det stoff forfatteren kunne ha meddelt om disse personer, som er tatt med, men det er ikke desto mindre altfor meget, — ut fra avhandlingens sikte (jfr. ovenfor). Overflødig må — ut fra dette sikte — også avsnittet s. 210ff sies å være.

Man kan forstå at Hodne har ønsket å ta stilling til visse punkter i Gjesings avhandling. Men den fremgangsmåte han har valgt, nemlig i et par lengre avsnitt og i en del merknader (s. 77ff, 117ff, jfr. 192 o. fl.) å imøtegå de Gjesing'ske synsmåter, er saklig sett lite tilfredsstillende, — og språklig sett hører disse avsnitt til de svakeste i boken, skrevet som de tydelig er under et sterkt tidspress.

Språket, ja. Hodne har skrevet sin bok på engelsk. Eksperimentet kan dessverre ikke sies å være helt vellykket. Jeg føler meg forvisset om at avhandlingen ville ha gjort et langt gunstigere inntrykk om den hadde vært skrevet på norsk. Forfatteren kunne av hensyn til dem som ikke forstår dette språk, ha forsynt sin bok med et English Summary. En engelsk oversettelse av boken i sin helhet, men da ved en person med de nødvendige språklige kvalifikasjoner, ville selvsagt også ha vært en mulighet.

II

Til det fortjenstfulle ved vår avhandling hører videre *det omfattende materiale* den bygger på.

Forfatteren har ikke spart seg noen anstrengelser for å skaffe seg de nødvendige opplysninger. Han har ikke vært tilfreds med hva det *trykte* materiale — bøker, tidsskrifter, årsberetninger osv. — har gitt ham (skjønt han helt ut har utnyttet også dette), men har bevisst og energisk banet seg vei til et stort *utrykt* materiale, til de *primære* kilder. (Hans *definisjon* av «primærkilde» — se s. 15 — er noe endommelig.)

Det er et ytterst rikt og variert stoff som det på denne måte har lyktes ham å finne frem til og gjøre bruk av. Den del av bibliografien som bærer betegnelsen «Unpublished sources» (s. 342—346, jfr. s. 16), er et talende vitnesbyrd om dette. Blant arkivene står selvsagt misjonsarkivene i en klasse for seg, men også mange andre arkiver er benyttet: India Office Library i London, flere nordiske universitetsbiblioteker osv. Av særskilt betydning har det vært at forfatteren har gjort bruk av arkiver i *India*, i første rekke Santalmisjonens egne arkiver, med bl. a. kopi-bøker inneholdende flere tusen brever (s. 16). Å gjennomgå dokumentene i alle disse arkiver, biblioteker osv. — også private brev- og manuskriptsamlinger er konsultert — må ha tatt lang tid og også vært en kostbar affære. At han ved siden av sin virksomhet som misjonær har hatt vilje og evne til å foreta disse undersøkelser i en rekke land og ofte under vanskelige forhold, tjener ham til megen heder.

Viljen til i størst mulig utstrekning å bygge på primærkilder, viser seg bl. a. i beretningen om den historiske bakgrunn for opprettelsen av santalkolonien i

Assam (s. 313ff). Denne beretning bygger *ikke* på trykt materiale i form av skrifter, beretninger osv., men først og fremst på de offisielle dokumenter, dvs. den korrespondanse misjonen førte med myndighetene om denne sak. Endog korrespondanse med regjeringen i *Syd Australia* refereres og siteres i denne sammenheng. — Skr. overveiet en tid alvorlig å grunnlegge en santalkoloni i Australia (s. 316ff), og forfatteren har villet undersøke hvordan det forholdt seg også med dette prosjekt.

Også det trykte materiale vi konfronteres med i avhandlingen, er meget omfattende. I de tallrike fotnoter finner vi, i tillegg til henvisninger til bøker og tidsskrifter som vi venter å se referert eller sitert, også henvisninger til aviser, blader, rapporter, kataloger, regjeringspublikasjoner, brevsamlinger osv., se f. eks. s. 160, 193, 202, 216, 226, 239f. For min egen del må jeg si at mitt kjennskap til den periodiske litteratur såvel i Norge som i den store verden er blitt betraktelig utvidet gjennom lesningen av den foreliggende undersøkelse.

Med forskerens nysgjerrighet og nidkjærhet og med en detektivs sporsans og oppfinnsomhet har Hodne funnet frem til og personlig sikret seg en mengde stoff som hittil har vært ukjent eller som i hvert fall ikke har vært benyttet. Det har vært maktpåliggende for ham å konstatere og dokumentere *hva* som har hendt, *hvordan* det har hendt, og *hvorfor* det har hendt. Denne vilje til historisk sannhet går som en rød tråd gjennom hele avhandlingen. Forfatteren stiller seg skeptisk til den historiske verdi av det meste av det som er skrevet om Skr., ja også til meget av det som er skrevet av ham, eller som har ham som kilde (s. 14). På den annen side bestreber han seg alvorlig på å yde sin helt all rettferdighet, jfr. f. eks. fremstillingen av Skr.'s motiver for å bli baptist (s. 141ff) og for å vende tilbake til lutherdommen (s. 151ff). Også når det gjelder Skr.'s europeiske medarbeidere er det et viktig synspunkt for ham å finne frem til den historiske virkelighet (s. 49ff).

Forf's egentlige anliggende er imidlertid å skildre på grunnlag av kildene *misjonsvirksomheten* i den tidsperiode det gjelder (s. 72ff, 101, 116f, 122ff). Betegnende for den ånd og intensjon som preger avhandlingen, er hva forfatteren skriver i forbindelse med et bestemt punkt i sin fremstilling: «Unfortunately information is too scarce to enable us to form a detailed picture of all factors» (s. 103). Maksimal fullstendighet er det som tilstrebes!

Det er et spørsmål om ikke forf. er *allfor* interessert i detaljer. Selvsagt er det prisverdig å skaffe til veie så mange nøyaktige data som mulig, men det må være data som har relevans, og som har en funksjon i fremstillingen som helhet. Hodne har, forekommer det meg, i flere tilfeller for mange detaljer med, se f. eks. s. 52, 69 (note 26), 81f (note 3), 98 (note 10) 169 (note 10) og 324 (note 11).

Til tross for det omfattende materiale denne Skr.-biografi bygger på, er det atskillige publikasjoner og dokumenter som *ikke* er tatt med, — og av de publikasjoner og dokumenter som *er* brukt, er det flere som med fordel kunne ha vært bedre utnyttet.

Av «published books» — for å bruke doktorandens uttrykk s. 314 (bøker er vel som regel publisert!) — savner jeg en hel del, bl. a. K. S. Latourette's *A History of the Expansion of Christianity* bd VI, J. Richter's *Indische Missionsgeschichte* (også engelsk utgave), J. Dennis' *Christian Missions and Social Progress* bd. I–III, og J. W. Pickett's *Christian Mass Movements in India* (for bare å nevne disse).

Av trykte arbeider savner jeg også Niels Bundgaards store studie: Dr. Christian Kalkars Betydning for dansk Kirkeliv og Missionsvirksomhed. Denne bok, som kom ut i 1951, har et lengere avsnitt om Kalkars forhold til Santalmisjonen (s. 295–301). For Hodne inneholder dette avsnitt riktignok ikke noe som han ikke allerede vet, men det bilde av Kalkar boken *som helhet* tegner, ville ha hjulpet ham til å forstå bedre Kalkars holdning i denne sak. De momenter Bundgaard antyder kan ha vært årsak til avvísningen av Børresen og Skr., har, forekommer det meg, atskillig for seg (se s. 264).

En annen bok som det har forundret meg at Hodne ikke har benyttet, er Storjohann's Et Besøg i Santhalistan i Juleugen 1891. Det burde interessere, skulle man tro, hvordan en kirkemann og misjonsmann som Storjohann reagerte på det han opplevde der ute, og særlig hvilket inntrykk han fikk av banebryterne gjennom møtet med dem i deres eget miljø. Av grunnleggerne var det hverken Børresen eller Skr. som imponerte mest, men *fru* Børresen. Og er ikke det i grunnen ganske interessant? Vi har mange vidnesbyrd om at det var *kvinnen* bak de to menn som var den sterkeste, men her har vi en uhildet iakttagers ord for at nettopp slik forholdt det seg. Fru Børresen, skriver Storjohann, «er aabenbart ikke den mindst betydningsfulde Kraft her ude.» Hennes ledelse av pikeskolen på Ebenezer avspeiler «den tyske Militærdannelse, indpodet paa og sammensmeltet med den tyske Gemytsrigdom». Ingen dårlig karakteristikk! (Fru Børresen var som kjent tysk.)

Vil Hodne innvende at et så populært skrift som dette av Storjohann ikke har noen plass i et vitenskapelig arbeid, vil jeg svare at han omtaler en rekke bøker og artikler som avgjort hører til kategorien «populære fremstillinger» (se s. 11, 33, 99 o. fl.).

Historiske arbeider som er omtalt, er ofte ytterst sparsomt benyttet. Chr. Kalkar's Den christelige Mission blandt Hedningerne, M. A. Sherring's The History of Protestant Missions in India, E. Chatterton's A History of the Church of England in India og fremstillinger av Church Missionary Society, Baptist Missionary Society og andre selskaper, er omtalt fordi de her og der inneholder en opplysning om Skr. De er *ikke* anvendt med det formål å tegne den videre sammenheng den virksomhet som knytter seg til ham, står i.

Henvisningene er ikke alltid tilfredstillende. Eugene Stock's monumentale History of the Church Missionary Society finnes det to henvisninger til, nemlig til bd. I på s. 81 (note 3) og til bd. III på s. 302 (note 12); jfr. registeret s. 361. Men i litteraturfortegnelsen figurerer ikke bare bd. I og III, men også bd. II (se s. 354), — som altså *ikke* er benyttet. Hvorfor er forresten ikke også bd. IV tatt med? Dette bind — altså bd. IV — inneholder nøyaktig like meget eller like lite av opplysninger av interesse for det emne som behandles.

Heller ikke manuskript-materialet er det gjort full bruk av. Jeg sikter f. eks. til Hertel's brevsamling i Statsbiblioteket i Århus. Skr.'s brev til Vahl datert 21/12—1877 er ikke brukt, heller ikke Hertel's brev til Monrad (mai s. å.) og hans korrespondanse med Kirkeministeriet i anledning Børresen's ordinasjon. Skr.'s brev til V. Birkedal datert 4/10—1886 kan jeg heller ikke se er benyttet (trykt som manuskript). Ikke omtalt er videre det viktige skriv Centralkomitéen for Santalmisjonen i Norge sendte Skr. 12/5—1909. (De sist nevnte brever finnes i Dansk Santalmissions arkiv i København.)

III

Karakteristisk for vår avhandling er imidlertid ikke bare det omfattende materiale den bygger på, men også *den kritiske behandling* dette materiale har fått. Forf's vilje til historisk sannhet (for å gjenta mitt uttrykk ovenfor) er ikke bare en vilje til oppsporing og innsamling av stoff, men også en vilje til tolking av stoffet på en saklig tilfredsstillende måte.

Og resultatet? En *ny* Skr.-fremstilling og -vurdering! Det er — som allerede antydnet — det *nye* bilde vår avhandling tegner av den kjente misjonær, som er dens egentlige point. Ikke så å forstå at ikke også andre som har skildret Skr., har anlagt kritiske synspunkter. Løth, Steinthal, Malme og andre har gjort det, i hvert fall når det gjelder visse sider ved hans personlighet og innsats. Men hos Hodne er det kritiske synspunkt gjennomført, — i hvertfall stort sett.

Det er en *konstruktiv* kritikk forfatteren øver. Hans intensjon er ikke bare å klarlegge et hendelsesforløp, men å *forstå* de personer og begivenheter han skildrer. Han peker på unnskyldende momenter, f. eks. når det gjelder Det norske misjonsselskaps avslag på Skr.'s søknad om opptagelse på Misjonsskolen i Stavanger (s. 38, note 17). Han vil gjerne gi en så sympatisk forklaring som mulig på forhold som kan være vanskelig å forstå, men som forskeren ikke kan ignorere, — forholdet mellom Skr. og Anna Onsum (s. 55) og forholdet mellom «de tre», dvs. Skr., Børresen og fru Børresen (s. 137, jfr. 59). Hva disse to «forhold» angår, tror jeg dog at Hodne kanskje har vært *for* villig i sin vurdering. Hans forklaring får til dels karakter av forsvar.

Dette siste er ikke uten interesse. Det kan ikke nektes at fremstillingen, til tross for den historiske realisme den som helhet er båret av, her og der får et visst «apologetisk» preg. Det gjelder også fremstillingen av helten. Det forekommer meg at forfatteren med fordel kunne ha ført avromantiseringsprosessen enda et skritt videre. Også slik Hodne skildrer ham, blir Skr. den uforlignelige, den eneste (se f. eks. s. 337 jfr. 41).

Det er en høyst *menneskelig* Skr. vi presenteres for i denne undersøkelse. Vi får vite at han var en egosentrisk, urolig og sammensatt karakter (s. 14, 37); en mann som hadde vanskelig for å verdsette andres arbeid (s. 49, 116f), som var meget av en taktiker og diplomat (s. 121, 196); som selv ville bestemme (s. 126, 129f, 137, 211, 262); som var lite samarbeidsvillig, ja direkte avvisende overfor andre misjonærer i en så viktig sak som bibeloversettelsen (s. 226, 229); som kunne overdrive betydningen av egen dyktighet og innflytelse (s. 249 jfr. 252). På forskjellig vis blir det fremholdt at Skr. — på tross av sin ubestridelige storhet — hadde sin begrensning. Ja, til og med i hans litterære virksomhet, som han med rette ble så berømt for, gjør denne begrensning seg gjeldende, hevder Hodne (s. 236ff).

De biografiske skisser forfatteren gir av Skr.'s nærmeste medarbeidere er ikke mindre realistiske (s. 42ff, 56ff). — Børresens legendariske fromhet blir ikke så lite redusert, og fru Børresens selvbevissthet og egenrådighet trer skarpt frem. Her og der har jeg en følelse av at bedømmelsen kanskje er *for* kritisk (s. 105ff). På den annen side blir Børresens også tatt i forsvar (s. 173, jfr. 171ff). Det legges ikke skjul på at Santalmisjonen, så lenge de tre — ekteparet Børresen og Skr. — levde, var et autokratisk foretagende (s. 72, 126). Det gjøres utførlig rede for de stridigheter som oppsto mellom grunnleggerne/lederne og flere av de nye misjonærer (blant disse den fremragende E. Heuman), og avskjedigelsene disse førte

til (s. 132f, 306), likeså for forholdet til misjonskomitéene i de nordiske land og USA som støttet virksomheten, et forhold som til tider var temmelig anstrengt (s. 129f, 134ff, 211). Ikke minst er det vanskelige spørsmål om samarbeidet med baptistene i årene 1867–1877 gjort til gjenstand for kritisk behandling (s. 81–117). Det kan neppe reises avgjørende innvendinger mot de slutninger forfatteren kommer frem til, nemlig at Skr. — til tross for Børresens ord om det motsatte— var baptist og drev sin virksomhet i samsvar med baptistiske prinsipper (s. 147f, 150f).

Hvor kritisk forfatteren har arbeidet, fremgår bl.a. av hans undersøkelser av Skr.'s litterære produksjon i baptistperioden, med sikte på å bringe klarhet i spørsmålet om hans baptistiske synsmåter (s. 149ff); av karakteren og omfanget av Skr.'s bestrebelse for å få bukt med urolighetene blant santalene i begynnelsen av 1870-årene for å få klarlagt hvilken rolle han spilte i denne sammenheng (s. 245ff); og av hans virksomhet som ikke-offisiell rådgiver for regjeringen (s. 263ff, særlig 264).

Selv om Hodne finner det nødvendig å imøtegå den vurdering Gjesing har gitt av Skr. (s. 78f, 201), er det ingen vesentlig forskjell mellom de to forskere på dette punkt. Det er en avromantisert, en realistisk Skr. *begge* har tegnet for oss.

Skr.'s storhet som kristen personlighet og som misjonær og samfunnsreformator er ubestridelig. Det er uønskelig å si noe mere om denne sak. Men det som det kunne være av interesse å se litt nærmere på, er spørsmålet om han ikke ville ha vært enda større om han hadde vært mindre (jfr. ovenfor).

Hodne har — jfr. ovenfor — ikke veket tilbake for å peke på feil og svakheter hos sin helt. Men han kunne ha gjort noe mer ut av dette. Jeg tenker bl.a. på den psykologiske faktor som, så vidt jeg kan bedømme dette forhold, uten tvil har spillet en avgjørende rolle. Ta f.eks. dette med Skr.'s — i det hele banebryternes — forhold til sine yngre medarbeidere. Det er jo så helt opplagt at det sviktet her, og at det sviktet stort. Det var ikke bare det at samarbeidet var vanskelig, men en rekke av de nye misjonærer ble i tur og orden ganske enkelt avskjediget. Som kjent er det i norsk misjonshistorie *Schreuder* som er den store selvrådige, men hvilke autoritære tendenser denne misjonær måtte ha hatt, når de på ingen måte opp mot den egenrådighet Skr. (og Børresen med frue) utfoldet. Malme skriver at å arbeide under det autoritære styre grunnleggerne etablerte, «required a degree of sanctification with which only angels are gifted» (Malme s. 187, sitert hos Hodne s. 129).

Jeg skulle gjerne ha sett at forf. hadde forsøkt å sette dette fenomen inn i en større sammenheng. Problemet er nemlig velkjent i de fleste misjoner. Det henger sammen med generasjonsmotsetningen, men først og fremst med den autoritære pionermisjonærene i kraft av sitt arbeid har ervervet seg, og som de helt naturlig venter skal bli respektert av de nye misjonærer. En fullstendig parallell til Skr. og hans pioner-medarbeideres forhold til de nye misjonærer har vi i William Carey og hans pioner-medarbeideres — Marshman's og Ward's — forhold til de yngre utsendinger. Også her ble det konflikt, tragisk konflikt. «En misjonærs største prøvelse er ofte en annen misjonær», er det blitt sagt (Forbes Jackson, sitert av S. Pearce Carey i innledningen til kapitlet «The Schism» i hans biografi om William Carey s. 338).

Misjonærmarkens «situasjon» forklarer også pionerens selvstendighet vis-à-vis misjonsvennene i hjemlandene, — forklarer den, men unnskylder den ikke. Misjoneren, hevdet Børresen og Skr., var *deres* verk, og gjennom et vergemålsdoku-

ment (Trust Deed), fikk de juridisk fastslått at de selv (og de personer de utpekte som sine etterfølgere), skulle ha absolutt myndighet. Hodne omtaler selv sagt dette dokument, likeså det spente forhold mellom Skr. og Sentralkomitéen for Santalmisjonen i Norge det ga foranledning til. Men alvoret og dramatikken i den situasjon som oppsto, er ikke klart nok tegnet. Et par brever skrevet av sekretæren i Sentralkomitéen for Santalmisjonen i Norge siteres, resp. refereres. Men selve hoveddokumentet er ikke omtalt. Jeg sikter til et brev datert 12. mai 1909 og undertegnet på vegne av Sentralkomitéen av Joh. Baklund og Gustav Jensen (brevet finnes i Dansk Santalmissions arkiv i København). I dette brev blir Skr. i ytterst skarpe ordelag bebreidet at han — med støtte i den myndighet vergemålsdokumentet ga ham — som sin siste vilje hadde bestemt at *fru Børresen* skulle bli leder av arbeidet etter hans død. Komitéen nekter kategorisk å gå med på dette, og fremsetter som sitt «bestemte forlangende» — dette uttrykk er brukt to ganger — at *Bodding* blir Skr.'s etterfølger «i overensstemmelse med hva De selv fra tid til anden har skrevet derom» (jfr. Hodne s. 63, 136f).

Skr.'s natur, hans temperament og type i det hele har sikkert spillet en ikke ubetydelig rolle. «Det er imidlertid godt at I kjende min Natur,» skriver Skr. i brev til M. Pedersen 4. okt. 1879. «Jeg er fyrig og opriktig, og lader helst mine Følelser frit Løb.»

Ytterst illustrerende er også den karakteristikk Skr. gir av seg selv i sitt brev til redaktøren av *Nationaltidende*, datert 7. april 1884, i forbindelse med angrepene på ham da det var blitt kjent at han var frimurer. Han er frimurer og vil fortsatt være det, skriver han. For han har rett til og vil insistere på sin rett til å være *fri*, — uansett hva folk, endog misjonsvennene, måtte mene. «Dette gjentager jeg nu for sidste Gang, at jeg intet Løfte vil gjøre om ikke at deltage i Sagen, men vil være absolut fri.»

Større enn friheten var for Skr. dog kjærligheten. I et brev til V. Birkedal, datert Ebenezer 4. okt. 1886, skriver han: «Trangen til at veje alt paa Kjærlighedens Vægtskaal i Trosforholdet til Jesus bliver større og større, og Følelsen af, at kun vort Hjærtetforhold til Herren er Guldet og Sølvvet, som skal bestaa Prøvens Ild, trænger sig stedse stærkere og stærkere frem hos mig til klar Bevidsthed.» Det var nettopp av denne grunn at han satte Børresen så høyt, denne mann som ikke eide Skr.'s intellektuelle evner og store kunnskaper, men som — alle autoritative tendenser til tross — var et hjertemenneske, — «All heart», som en av hans biografer treffende karakteriserer ham (gjennom titelen på sin skildring av ham).

Så vidt jeg kan se, er de karakteregenskaper ved Skr. som disse uttalelser gir uttrykk for, ikke fremhevet slik de fortjener å bli det. Atskillig av det vi forundrer oss over, ja støter oss på hos Skr., blir lettere å forstå, tror jeg, ut fra hans eksplorative temperament og ubendige frihetstrang, og ut fra den brytning mellom disse krefter og det kristne kjærlighetsbud som hans disipelforhold til Kristus forpliktet ham på. Jeg tenker f. eks. på *taktikeren* Skr. At han *var* taktiker, har vi en rekke vidnesbyrd om: forholdet til Baptist Missionary Society, til Det danske Missionsselskab, til frimurerne, til myndighetene og til enkeltpersoner og vennegrupper i de nordiske og andre land som støttet arbeidet blant santalene. Hva de siste angår, kan jeg ikke annet enn å gi Søfeldt i hvert fall delvis rett når han — i et brev til A. V. Holm av 14. mars 1878 — bebreider Skr. at han

overfor englenderne taler om Spurgeon eller Calvin, i Danmark om Grundtvig og i Norge om Hauge. Så «fiffig» er Skr., skriver Søfeldt. «Det lønner sig bedst!» Søfeldt har selv hørt Skr. si at han hos haugianerne har møtt «den alvorligste Kristendom». Men hvorfor er han da ikke så ærlig å skrive dette også i Danmark? Nei, på grunn av grundtvigianismens fremvekst i dette land er det oppportunt for Skr. å slå på de grundtvigske strenger og f. eks. hevde et grundtvigsk syn på sakramentene, et syn han egentlig ikke deler. Det er mulig at Søfeldt her skyter over målet, men i selve saken har han truffet det riktige: Skr.'s skiftende standpunkter, det situasjonsbestemte, kort sagt det taktiske hos ham.

IV

Et punkt i Hodnes undersøkelse som må særskilt omtales, er den stort sett meget nøyaktige angivelse og gjengivelse av kildene.

Jeg har personlig foretatt kontroll av i alt over 300 henvisninger til bøker, tidsskrifter osv. og til utrykte kilder. Besøk er i sakens anledning avlagt i en rekke arkiver, biblioteker osv. i Oslo og København. (Statsbiblioteket i Århus med bl. a. Hertel's brevsamling har jeg besøkt tidligere.) Det har ikke lyktes meg å få tak i alle de dokumenter jeg ønsket å se. I flere tilfeller kunne man ikke finne dem, — dette gjelder først og fremst Santalmisjonens arkiver ved hovedkontorene i Oslo og København, hvor jeg ble fortalt at en hel del brever, rapporter osv. i lengere tid har vært utlånt til personer som gransker misjonens historie. Jeg vil gjerne benytte denne anledning til å fremholde, og det så sterkt jeg kan, ikke bare ønskeligheten, men nødvendigheten av at de uerstattelige dokumenter det her er tale om, blir omhyggelig tatt vare på, bl. a. ved å gjennomføre den ordning at personer som ønsker å gjøre bruk av disse dokumenter i forskningsøyemed, må foreta sine undersøkelser på det sted hvor disse blir oppbevart, og bare der. Det er dessverre en kjensgjerning at atskillig materiale — brever og andre manuskripter — er kommet bort gjennom utlån.

På grunnlag av den kontroll jeg har foretatt, må jeg gi forf. honnør for vitenskapelig akribi. Kan man slutte — hvilket vel må være berettiget — fra den nøyaktighet forfatteren har lagt for dagen i sin bruk av det materiale jeg har hatt adgang til å kontrollere i Norge og Danmark, til en tilsvarende nøyaktighet hos ham når det gjelder benyttelsen av det materiale som finnes i Sverige og Storbritannia samt — og særlig — i India, skulle vi i denne sak befinne oss på trygg grunn.

Det finnes imidlertid visse unøyaktigheter.

Først en feil i angivelse av et håndskrift, nemlig Skr.'s brev til Chr. Kalkar av 22. sept. 1879, Det Kgl. Bibliotek, København. Henvisningen hos Hodne s. 343 lyder: Ny Kgl. Saml. 2426,40. Det riktige er: 2426,4^o.

Et annet brev fra Skr. til Kalkar, denne gang i Det danske Missionselskabs arkiv (nå i Rigsarkivet, København), har fått et galt årstall. Det gjelder det viktige og interessante brev Skr. skrev til Kalkar 4. november 1865 (etter bruddet med Gossnermisjonen), og hvor han tilbyr DMS sin tjeneste fordi han ønsker å arbeide i et kirkesamfunn hvor han fritt kan lære Bibelen etter den augsburgske bekjennelse. Dette brev har i Hodnes bok s. 141 (note 3) feilaktig fått årstallet 1867. En henvisning til dette brev forekommer også på s. 81 (note 1), og der med det *riktige* årstall, altså 1865.

På tre steder i boken er det vist til et annet brev enn det brev det gjelder. Jeg sikter til Skr.'s brev til M. Pedersen, datert Ebenezer 4. okt. 1879. På s. 55 (note 16), på s. 159 (note 23) og på s. 215 (note 9) er dette brev feilaktig datert, nemlig i stedet for 4. okt. 1879 henholdsvis 10. okt. 1877, 4. nov. 1879 og 10. okt. 1879. Det forekommer også andre feildateringer, se s. 61, 66, 141, jfr. 142, 164.

Til de unøyaktigheter vi her er inne på, hører også slike ting som en ikke helt korrekt oversettelse av et dansk eller norsk sitat til engelsk (se f.eks. s. 61, 89, 117, 145, 155ff, 170f, 215, 232), og en ikke helt korrekt gjengivelse av et sitat på engelsk (s. 32, 205). Et sitat s. 89 er ufullstendig gjengitt, idet to linjer i originalen er utelatt (jfr. s. 75). I et enkelt tilfelle burde forf. ha gjort oppmerksom på at den person han polemiserer mot, har oppgitt at hans kilde for en bestemt opplysning er et skrift på santali om Skr., se s. 205. Det gjelder W. J. Culshaw's Tribal Heritage s. 170, note 1 hvor det heter: «My authority for this statement is a small life of Skr. in Santali, published by the Santal Mission of the Northern Churches.» De tre siste linjer på s. 205 hos Hodne er forøvrig ikke et referat, men et sitat fra Culshaw's bok s. 170 (jfr. s. 157, 173).

V

Som det vil ha fremgått av det jeg nå har nevnt, har Hodne sin styrke i samlingen av materialet og den kritiske bearbeidelse av dette. Han er den omhyggelige arbeidende *realhistoriker*.

At han er bare dette, er etter min mening beklagelig. Han opererer med *et allfor snevert perspektiv*. Hans avhandling inneholder en fylde av facts, av historiske enkeltfenomener. Men det er lite av linjer, av historiske sammenhenger. Her og der er det riktignok *tilløp* til en «perspektivisk» fremstilling, men det er også bare tilløp det dreier seg om.

Ville det ikke vært naturlig at forfatteren, som bakgrunn for sin skildring av Skr.'s og hans medarbeideres innsats, hadde gitt en skisse av det kristne arbeid i India med særlig henblikk på folkene i den nord-østlige del av landet? Det er fortjenstfullt at han i kap. I meddeler atskillige nyttige opplysninger om santalfolkets historie, dets sosiale og religiøse tradisjoner osv. (s. 24ff). Men han gir oss ingen tilsvarende «outline» av utviklingen av det kristne arbeid i det område hvor dette — og andre — folk har sitt hjem. Visstnok finnes det et avsnitt om «The Baptist Mission to the Santals as a forerunner to the Indian Home Mission» (s. 79ff). Men for det første er dette avsnitt svært kort (bare to sider), og for det annet er det også andre misjoner enn den engelske baptistmisjon som kommer i betraktning, f.eks. Church Missionary Society, — å omtale det siste bare i forbindelse med baptistene som en misjon disse sluttet en avtale med om fordeling av arbeidsfeltet, er ikke tilfredsstillende. C.M.S. representerer en virkelig betydelig virksomhet blant santalfolket (og andre folkegrupper i India).

Anglikanernes arbeid omtales også i forbindelse med et forslag fra Skr. om samarbeid mellom de protestantiske misjoner om arbeidsformene (s. 292), og her får vi også vite at også andre misjoner hadde begynt virksomhet blant santalene: den skotske frikirke og de amerikanske Free Will Baptists. Men disse misjoner nevnes bare en passant. En utførligere omtale både av de nevnte misjoner og av

andre (f. eks. metodistene), ville i høy grad ha vært på sin plass. Den gjerning som knytter seg til Skr. og hans medarbeidere, burde fra begynnelsen av vært satt inn i en videre sammenheng, slik at den kunne klart fremtre som det den er: *en del* av en større helhet. (Stoff til en skisse av den art vi her etterlyser, har Hodne gitt i sin artikkel «Banebrytere for evangeliet blant santalfolket», Norsk Tidsskrift for Misjon 1960 s. 40ff.)

I sin bibliografi har forf. også oppført M. A. Sherring's History of Protestant Missions in India. Men den eneste gang denne bok omtales (s. 189), er det ikke for å anlegge et «perspektivisk» synspunkt, men for — gjennom et Skr.-sitat hos Sherring — å skaffe belegg for den oppfatning at Skr. ønsket å bygge opp en stedefen kirke blant santalfolket. Slår man opp hos Sherring på det anførte sted, finner man at det er Skr.'s tale på den fellesprotestantiske misjonskonferanse i Allahabad 1872–73 det siteres fra. Men hvorfor ikke sitere fra selve konferanserapporten, hvor Skr.'s tale er referert? Det skulle da ikke være vanskelig å få tak i denne bok i India. Den finnes forøvrig også her i landet, — i Egede Instituttets bibliotek!

Allahabad-konferansens rapport gir utmerket orientering om de kristne misjoner i India i begynnelsen av 1870-årene, deres arbeidsfelter og -resultater, hvilke spørsmål som særlig opptok dem osv. Nettopp den helhetsoversikt som her gis, er verdifull, jfr. særlig M. A. Sherring's foredrag «Progress and Prospects of Indian Missions» s. 476ff.

Sherring's History of Protestant Missions in India (ny utgave ved E. Storrow, 1884) er et for sin tid fortjenstfullt verk, med bl. a. interessante statistiske opplysninger. Såvel dette verk som de øvrige misjonshistoriske arbeider doktoranden anfører (men som han ikke gjør «perspektivisk» bruk av), ville ha forsynt ham med det meste av det stoff han trengte, til det exposé jeg skulle ønske han hadde gitt oss — som bakgrunn og ramme for sin skildring av Skr.

En «perspektivisk» fremstilling skulle være så meget mere nærliggende som selve emnet innbyr nettopp til en slik fremstilling. Skr. og Santalmisjonen er et fascinerende emne også av den grunn at det favner så vidt. Det er et emne med ytterst interessante internasjonale og interkonfesjonelle aspekter: amerikanske og engelske baptister, skotske presbyterianere og Church of England samt nordiske lutheranere — i tiltrekkende og frastøtende relasjoner.

En skisse — noe mere er det ikke spørsmål om — av det kristne arbeid *som helhet* ville ha hjulpet oss til å *plassere* og *vurdere* Skr. og Santalmisjonen på en bedre måte enn det nå er mulig. Først og fremst da i Santal Parganas (det område vi kaller Santalistan, på engelsk Santalia): American Free Will Baptist Foreign Missionary Society, Church Missionary Society, Baptist Missionary Society, Free Church of Scotland, American Methodist Episcopal Mission, Plymouth Brethren og andre frimisjoner.

Men også misjoner *utenfor* Santal Parganas, med omtale av de arbeidsformer og -resultater disse representerer, burde vi ha fått et riss av, — for å bringe balanse i fremstillingen, for å gi Skr. og hans virksomhet mere realistiske dimensjoner. De statistiske resultater Santalmisjonen oppnådde, var riktignok atskillig større enn de resultater andre misjoner blant santalfolket kunne vise til (årsakene til dette skal jeg komme tilbake til om et øyeblikk), men i *en større sammenheng* var de på ingen måte enestående. Den tilslutning Gossnermisjonen fikk i Chota Nagpur

(Nord India) og Church Missionary Society i Tinnevely (Syd India), var langt større — kristne massebevegelser har i det hele ikke vært noe usedvanlig fenomen i India, jfr. K. S. Latourette: *A History of the Expansion of Christianity* bd. VI s. 212 og J. W. Pickett: *Christian Mass Movements in India* s. 28.

Massebevegelserne i Santalmisjonen under Børresen i 1874, en bevegelse som hadde sammenheng med hungersnøden blant santalene dette år, har flere paralleller i India. En fullstendig parallell foreligger i den veldige tilstrømming den anglikanske misjonsvirksomhet i Tinnevely opplevde akkurat på denne tid. Bare i løpet av noen måneder var det 30 000 hedninger som, for å sitere Eugene Stock, «kvittet seg med sine avgudsbilder og tok til med kristen undervisning» (*The History of the Church Missionary Society* bd. III s. 173ff. K. B. Westman/H. von Sicard: *Den kristna missionens historia* s. 231ff). Denne bevegelse utløste nøyaktig de samme reaksjoner som bevegelsen i Santalistan gjorde — glede og forventning hos misjonsvennene, kritikk og angrep i de indiske avisene, erkjennelse hos misjonsledelsen på stedet av nødvendigheten av en sanering. I Tinnevely ble den siste gjennomført med besluttomhet og kraft gjennom utelukkelse av mange døde fra menighetene og gjennom sterk nedskjæring av tallet på katekumener (E. Stock: *op.cit.* bd. III s. 469f).

Med hensyn til Gossnermisjonens virksomhet blant kolfolket (i likhet med santalfolket et av Indias stammefolk) talte denne i 1878 — etter ikke fullt 25 år — 25 000 døde. Egentlig dreier det seg om et langt større tall — anslagsvis 10 000 flere, altså i alt 35 000 — idet flere misjonærer på grunn av en konflikt med selskapets styre i Berlin sluttet seg til det anglikanske Society for the Propagation of the Gospel og tok «sine» menigheter med seg (P. Gerhard: *Geschichte und Beschreibung der Mission unter den Kolhs in Ostindien* s. 118f). Også den romersk-katolske misjonsvirksomhet blant kolfolket oppnådde usedvanlig rike resultater (A. Mulders: *Missionsgeschichte* s. 459).

Når det gjelder det anglikanske misjonsarbeid i Tinnevely, Madras Presidency, talte dette i 1880 ca. 100 000 døde, fordelt på Church Missionary Society og Society for the Propagation of the Gospel — etter henholdsvis 60 og 40 års virksomhet (E. Stock: *op. cit.* bd. III s. 174). Tinnevely ble i 1880-årene betegnet som «the most christianized province in India» (Sherring: *The History of Protestant Missions in India* s. 337). Det er nok ingen tilfeldighet at det var nettopp i dette miljøet den berømte indiske evangelist, kirkeleder og ekumen V. S. Azariah ble født og vokste opp, — og likeså at det var her de første misjonsforetagender gjennom de indiske kristne selv ble til: det anglikanske Indian Missionary Society of Tinnevely og det interkonfesjonelle National Missionary Society of India, begge grunnlagt i det første decennium av dette århundre (jfr. E. Stock: *op. cit.* bd. IV s. 164f).

Personlig skulle jeg gjerne ha sett at Hodne hadde trukket visse paralleller mellom sin helt og andre pioner-misjonærer i India — en Carey, en Duff (begge misjonærer og sosiale reformatorer), og forøvrig også i andre land. Slike paralleller ville ha hjulpet oss til å forstå Skr. bedre. De oppgaver han og hans medarbeidere sto overfor og de vanskeligheter de møtte, var langt på vei de samme som de f.eks. H. P. S. Schreuder og den norske misjon blant zulufolket i Syd Afrika sto overfor. Her er likefrem frapperende likheter: et folkeferd av «primitiv» type, oppbygning av en kristen kirke fra grunnen av, forholdet til den stedege kultur, friksjoner mellom misjonærene, spenninger mellom uteledelsen og hjemlandets

misjonsstyre, spørsmålet om misjonsmetoder, om ordinasjon av utsendingene, om bispeembetets plass i gjerningen osv.

Det er ikke min mening at forfatteren burde ha utvidet sine forskninger til å omfatte misjonærer og misjoner i en rekke land. Jeg mener bare at han gjennom det *synspunkt* jeg her peker på, ville ha kunnet tegne et «riktigere» bilde av Skr. og hans virksomhet blant santalene.

Som nevnt gjør forf. ikke noe forsøk på å dekke over feil og ufullkommenheter hos Skr. Men slik denne mann blir tegnet for oss, blir det ikke desto mindre noe nesten *enestående* ved ham. Skr. beskrives som «an extraordinary personality» hvis «ideas and methods» i flere henseender var av en slik karakter at han som misjonær må sies å ha vært «far ahead of his own time» (s. 42). Uttalelser av denne art kan bare karakteriseres som overdrivelser. Disse skyldes nok delvis forfatterens begeistring for sin helt (en begeistring vi helt ut forstår og langt på vei deler), men de skyldes nok først og fremst at han ikke har hatt tilstrekkelig syn for relasjonen, sammenhengen, perspektivet.

Et annet eksempel. The Indian Home Mission to the Santals blir flere ganger omtalt som et foretagende som det bare finnes få paralleller til i India (s. 109, 129, 183, 212). Men det kan nevnes *mange* misjoner i India som har oppnådd rike resultater av sitt arbeid, ja, enda rikere resultater enn de Den indiske hjemmemisjon blant santalene kan vise til (jfr. ovenfor). Når det gjelder «resultater» burde forf. ha pekt på at det stort sett bare har vært blant stammefolkene, jfr. de kaste-løse og lavkastefolket i hindusamfunnet — det har lyktes å grunnlegge og bygge opp en kristen kirke. Han burde også ha sagt noe om *hvorfor* det har vært og er slik.

Hva The Indian Home Mission to the Santals angår, savner jeg en nærmere drøftelse av formål og opplegg for denne *sett i relasjon til den øvrige misjonsvirksomhet i India*. Det navn misjonen fikk, skriver forf., ga uttrykk for dens «original idea and fundamental basis», nemlig at ledelsen av arbeidet og det økonomiske grunnlag for dette skulle være «limited to India» (s. 71f). Men i hvilken grad var denne misjon, som hadde baptist-misjonæren Ths. Evans som sin egentlige opphavsmann, «Indian», resp. «indigenous» og «independent» (s. 90ff)? Ble ikke også dette tiltak — i hvert fall for en vesentlig del — støttet av *europiske* kristne (jfr. s. 90f, 96f, 100, 117), og sto det ikke under ledelse — endog absolutt ledelse — av *europiske* misjonærer? Ja, var det ikke blant de kristne europeere i India som ydet bidrag til dette arbeid, også slike som var direkte knyttet til den britiske — altså utenlandske, vesterlandske — koloni-administrasjon (jfr. s. 90f, 100)? Hva innebærer ordet «Indian» i denne sammenheng? Har det bare geografisk betydning? Gjelder det samme betegnelsen «indigenous»? Var det i siste instans «independent» man ville være, dvs. uavhengig av et europeisk misjons-selskaps hjemmestyre? Var man forøvrig helt uavhengig av Baptist Missionary Society når man i årevis mottok pengebidrag fra dette selskap?

The Indian Home Mission to the Santals var nok ikke et så originalt foretagende som de som leser Hodne's bok, kan få inntrykk av at det var, se s. 109, 129, 212. En rekke misjonforetagender med «Home Mission» i sitt navn ble til i India i de siste årtier av 19.årh. og omkring sekelskiftet, på initiativ av europeiske kristne i India og/eller indiske kristne — anglikanske, presbyterianske osv. misjonsforetagender samt interkonfesjonelle (Latourette, op. cit. bd. VI s. 188).

Santalkolonien i Assam, skriver Hodne, «was not only one of the greatest tasks launched by Skr., but it was also one of the greatest enterprises of the type that any Christian mission has ever undertaken» (s. 313). Riktig nok sies det her at Assam-kolonien var, ikke det største, men et av de største tiltak i sitt slag, — forf. nevner forøvrig også at det første forsøk på å opprette en kristen santalkoloni ble gjort av en engelsk baptistmisjonær, og det så tidlig som i 1852 (s. 315), og denne opplysning skal krediteres ham. Men karakteristikken av Assam-kolonien i sitatet ovenfor er allikevel altfor generøs. Misjonshistorien kjenner mange eksempler på tilsvarende tiltak. Hva India angår, kan det nevnes jordbrukskolonier, -banker og -skoler som misjonene tok initiativet til, se Dennis, op. cit. bd. III s. 329, 512. Forklaringen på den veldige fremgang den romersk-katolske misjon opplevde blant kolfolket, må for en vesentlig del tilskrives det banksystem de innførte. Den romersk-katolske misjon grunnla forøvrig bl.a. tehager i Assam (Mulders: Misionsgeschichte s. 459).

Hodne er — la meg gjenta det — ikke uoppmerksom på perspektivet, parallellen, og jeg har nevnt eksempler på dette. Nok et eksempel er det sitat han har i en fotnote — fotnote 6 — på s. 306, en uttalelse av en skotsk misjonær som, i likhet med Skr., så med skepsis på skolearbeidet, bl.a. på grunn av den fare for «avnasjonalisering» det innebar. Dette er utmerket, men hvorfor nevne det bare en passant og i en fotnote? Hvorfor ikke gjøre det til et virkelig moment i selve fremstillingen? En konfrontasjon av Skr.'s syn på «udvortes Kundskab» som noe unødvendig, ja farlig for santalene på det stadium de var, med Alexander Duff's storslåtte undervisningsprogram (et program både de kristne misjoner og det britiske styre i India i stor utstrekning fulgte), ville ha vært ytterst interessant.

Det videre perspektiv som jeg her etterlyser, innbefatter også den *politiske* skueplass, det *politiske* hendelsesforløp. Den politiske faktor er antydnet på s. 301f, jfr. s. 289, 299, men glimrer forøvrig ved sitt fravær. Dette er så meget merkeligere som det i missiologiske arbeider i vår tid både ofte og med ettertrykk blir pekt på den nære forbindelse mellom misjon og politikk, på samspillet mellom dem — til godt og ondt. En skisse av den politiske situasjon ville ha satt misjonsarbeidet i relieff, gitt det klarere konturer. Personer og begivenheter burde ha vært skildret på bakgrunn av stats- og samfunnsforholdene, og også satt i relasjon til kulturbrytningen (en følge av det vesterlandske herredømme).

Hodne opererer med statistiske oppgaver bl. a. for å vise at den Børresen/Skr.'ske misjon opplevde en større tilslutning enn andre misjoner blant santalfolket. I og for seg er dette helt riktig, men jeg savner en nærmere analyse av årsakene til dette forhold. Det er flere faktorer som spiller inn her, og som gjør det vanskelig å sammenligne tallene på døpte og nattverdberettigede samt katekumener i de forskjellige misjoner. Disse tall må jo sees og vurderes i forhold til hvor lenge virksomheten har vært i gang, hvor mange misjonærer og andre arbeidere den har omfattet osv. En viktig årsak til at det ved sekelskiftet fantes flere kristne i den nordiske santalmisjon er — hva F. W. Steinthal har pekt på — at de gamle misjonærer samlet alt sitt arbeid om santalene, støttet dem vis-à-vis hinduismen og bygget opp en ren santalmenighet (Santalfolket og Santalmisjonen s. 9f). Andre misjoner i dette område virket også blant andre folkegrupper, — slik den nordiske misjon har gjort senere.

En annen ting som Hodne skulle ha gjort oppmerksom på, er at tallene på

kristne slik henholdsvis misjonene og myndighetene oppgir dem, avviker sterkt fra hverandre, — misjonene opererer med betydelig høyere tall enn myndighetene (hvis oppgaver bygger på folketellingen). Oversikten over Santal Parganas i Bengal District Gazetteers 1910 (som jeg her støtter meg til), antyder at uoverensstemmelsene kanskje skyldes emigrasjonen (s. 68). Hodne selv er inne på denne faktor (s. 183). Han er forøvrig fullt oppmerksom på de vanskeligheter arbeidet med statistikken innebærer (jfr. s. 182ff).

VI

Ønskeligheten, ja nødvendigheten av å operere med et videre perspektiv melder seg også og ikke minst når det blir spørsmål om å vurdere det *særpreg* den Børresen-Skr.'ske misjonsvirksomhet fikk.

Det er flere momenter som her kommer i betraktning.

Som jeg allerede har vært inne på, har et typisk trekk ved Santalmisjonen vært dens inkluderende karakter. Her har kristne ikke bare fra forskjellige land, men også fra forskjellige kirker gått sammen, — ja, ikke bare det, men kristne fra forskjellige retninger innen kirkene: høykirkelige og lavkirkelige, grundtvigianere og indremisjonsvenner. Denne «struktur» skapte spenninger og friksjoner, måtte nødvendigvis gjøre det. Men den ga også arbeidet en bredde og variasjon som andre misjoner ikke hadde, i hvert fall ikke i samme grad.

Hva bredden og variasjonen angår, omtaler ikke Hodnes avhandling at det store flertall av europeiske kristne i India som gjennom Børresen's «tiggerferder» støttet hans og Skr.'s virksomhet blant santalerne, var anglikanere, presbyterianere, metodister og romersk-katolske. Det er Skr. selv som meddeler dette i sitt skrift *The Indian Home Mission* s. 16.

Men bredden og variasjonen som på sett og vis var misjonens styrke, var også dens svakhet. Det ble lite av konturer og kontinuitet i arbeidet. Så også når det gjelder samarbeidet mellom de kirkelige retninger. Lutherske kristne i de nordiske land kunne nok gå sammen i dette foretagende, men både i Danmark og Norge ble det vanskeligheter, — i Danmark hadde indremisjonen betenkeligheter ved å anerkjenne misjonen fordi den stilte seg positivt til andre retninger (bl. a. grundtvigianerne), mens grundtvigianerne på sin side nølte med å gi den sin støtte fordi de fryktet for å bli dominert av indremisjonen (jfr. F. W. Steintal's skrifter om Santalmisjonens Særpreg og Santalmisjonen og den danske Menighed).

Jeg synes Hodne kunne ha gjort noe mere ut av dette særdrag. Selv om det ikke er Santalmisjonens historie, men Skr.'s gjerning som misjonær som er gjenstand for undersøkelsen, er disse to — misjonen og Skr. — vevet inn i hverandre på en slik måte at en skildring av den siste nødvendigvis også må bli en skildring av den første. Og ikke bare det, men det var nettopp *Skr.*, mennesket og misjonæren *Skr.*, som øvde denne inspirerende og inkluderende innflytelse. Hvorfor gjorde han det? Slik jeg ser det, er det viktigere å få dette spørsmål besvart enn å bli gjort delaktig i alle de detaljer av biografisk art som den første del av avhandlingen er så rik på, — aller mest når forfatteren, som han uttrykkelig gjør, stiller i utsikt et spesielt arbeid om Skr.'s barndom og ungdom (s. 33).

At det var et inkluderende drag i Skr.'s kristendoms- og kirkeforståelse, er tydelig. Dette skal jeg komme tilbake til. Her vil jeg bare peke på den kjensgjerning at det var nettopp appellen til det felleskristelige som ga grobunn for misjonen

i de år — fra 1867 og ut over — da denne ble til og tok form. Samarbeidet mellom de to nordiske lutheranere og den engelske baptist Edward C. Johnson (hvilken av de to parter som nå tok initiativet til dette samarbeid), og den avtale som ble inngått ved denne anledning mellom dem (hvordan denne avtale nå nærmere skal forstås), er i seg selv det sterkeste vidnesbyrd om et bevisst interkonfesjonelt opplegg. Kristus som samarbeidets grunnlag, sjelens omvendelse som dets motiv og mål — slik ble programmet formulert. Hva dåpen angår, lot man spørsmålet om forståelsen og utøvelsen av denne stå åpent, dvs. den enkelte misjonærs rett til sin «særoppfatning» skulle respekteres. På tilsvarende måte skulle de santalere som ble vunnet, ikke gjøres til «sectarians of any kind».

Så langt er alt klart i Hodnes fremstilling. Men linjene er ikke trukket fremover. Det er jo tydelig at det felleskristelige er et særdrag også etter at misjonen i 1877 hadde fått en luthersk basis. En nærmere undersøkelse av i hvilken grad dette moment, som var en arv fra grunnleggingsstiden, kom til å øve innflytelse på den senere utvikling, ville ha vært av interesse. Ikke minst i lys av de ekumeniske synsmåter og bestrebelse som er så karakteristiske for vår tid, kunne det ha vært ønskelig å foreta en slik undersøkelse.

Jeg er oppmerksom på at forf. har tatt med *noe* om dette, og at han bl. a. siterer med tilslutning Malme's ord om at det Skr. — og også Børresen — siktet på var «a kind of Christian ecumenicalism of an indigenous character rather than a strict denominationalism» (s. 195, jfr. 194). Men det er som sagt dette trekk som noe av et *særpreg* for misjonen, ikke bare på et visst stadium, men hele veien, det gjelder. Uttrykkene i Trust Deed (1880) er ganske illustrerende: misjonen benevnes «Evangelical Protestant Mission» og kirken «Santal Christian Church». Disse benevnelser ble brukt med hensikt. Man ønsket å holde døren åpen for tilslutning fra andre protestantiske misjoner og kirker, lutherske og ikke-lutherske, jfr. Hodne s. 126. Jeg tror at denne linje — som jeg altså mener er der — kan trekkes helt frem til de første årtier av vårt eget århundre. Jeg tenker f. eks. på den fellesprotestantiske salmebok som ble til og tatt i bruk på denne tid, et interkonfesjonelt tiltak hvor nordiske lutheranere — gjennom Santalmisjonen — gikk sammen med skotske presbyterianere og amerikanske metodister. (J. Gausdal: Contributions to Santal Hymnology s. 13, 24, 84, jfr. forord).

Hodne hevder at Skr. med sine misjonsprinsipper og misjonsmetoder var langt forut for sin tid. Men dette er en overdrivelse. Det kan nevnes en rekke eksempler på misjonærer som i siste halvdel av 1800-tallet, ja enda tidligere — fremholdt tilsvarende synsmåter. Når Skr. på den fellesprotestantiske misjonærkonferanse i Allahabad 1872/73 vakte så stor oppsikt, var det p. g. a. de spesielle arbeidsformer han og Børresen hadde tatt i bruk: landsbykristning, enhver kristen en evangelist, forkynnelsen det sentrale og avgjørende (undervisning en oppgave av sekundær betydning), økonomisk selvhjulpne menigheter osv. (Report of the General Missionary Conference, held at Allahabad 1872–73, s. 293f). Denne «policy» ble imidlertid ingen suksess, men måtte helt endres, jfr. den lakoniske bemerkning om dette i Sherring's History of Protestant Missions in India (s. 157f): «The reality has become somewhat different.»

Jeg skulle gjerne sett at det navn Børresen og Skr. (samt Johnson) ga sin virksomhet, var gjort til gjenstand for en kritisk analyse: «The Indian Home Mission to the Santals». Dette navn er et program, men det er også ikke så lite

problematisk. Det siste synes forf. ikke å ha observert. Han skriver at det navn man antok, ga uttrykk for misjonens «original idea and fundamental basis», nemlig at ledelsen og det økonomiske grunnlag skulle være «limited to India» (s. 71f).

At banebryterne med betegnelsen «The Indian Home Mission to the Santals» ville gi uttrykk for sitt ønske om å forkynne evangeliet for *santalfolket*, er uten videre klart. Det var *dette folk* og *dette folk som folk* man bevisst samlet seg om. En bekreftelse på riktigheten av dette program så de i den relativt store tilslutning dette arbeid fikk i den første tid, men her var de nok altfor optimistisk.

Det egentlig problematiske knytter seg til de første ord i navnet: «Indian» og «Home», dvs. ikke til ordene i og for seg, men til *realiteten* av det program de er ment å gi uttrykk for. «Indian» og «Home» betegner jo India, ikke som «misjonsmark» (*santalfolket* er misjonsmarken), men som «hjemland», som «home base». Men «indisk hjemmemisjon», resp. «indisk indremisjon» (også denne oversettelse er mulig) i *denne* betydning av uttrykket var tiltaket vitterlig ikke. Det var så godt som utelukkende kristne *europere* i India som støttet det økonomisk. At det nettopp er denne støtte navnet henspiller på, fremgår bl. a. av en oversikt over misjonsarbeidet blant santalfolket i Bengal District Gazetteers for 1910, hvor det gjøres oppmerksom på at den skandinaviske lutherske misjon også er kjent som «The Indian Home Mission to the Santals», «because it was the intention of the founders to raise in India all the funds required for its support» (s. 68).

At en misjon ledet av *europiske* misjonærer og støttet av *europiske* kristne kan kalles «indisk hjemmemisjon», har alltid forekommet meg merkelig. Og jeg ser at andre har reagert på samme måte. The Encyclopedia of Missions (2. utg., 1904) skriver således: «This Missionary Society is not indigenous in India and its title may mislead some. It should therefore be noted at once that the Society is to be reckoned among Danish Missionary Societies» (s. 327).

Med ordene «Indian» og «Home» ville pionerene, som allerede antydte, også — og ikke minst — gi uttrykk for den overbevisning at den administrative ledelse av arbeidet måtte ligge i India, at dette land også i denne henseende skulle være «home base», — og i den forstand at *all* makt skulle ligge hos banebryterne, grunnleggerne. Under enhver omstendighet ble insisteringen på absolutt uavhengighet av andre autoriteter og instanser — misjonsselskaper og misjonsvenner i vestlige land og i India — et fremtredende trekk ved virksomheten. Men «indisk hjemmemisjon» var den så visst ikke av denne grunn!

Vil man være villig, kan man tolke ordene «Indian» og «Home» dit hen at det er det stedegne moment i målsetningen det siktes til, m. a. o. bestrebelsene på å gjøre de kristne santaler fra første stund til ansvarsbevisste og aktive medlemmer av menighetene. Det er sikkert nok at denne intensjon var der. Jeg kan bare ikke innse at den skulle være uttrykt i det navn denne misjon antok. I dette navn er det nok først og fremst, ja vel utelukkende uavhengigheten vis-à-vis europeiske misjonsselskaper og deres hjemmestyre skal markeres.

Skr. så nødvendigheten av å sette det kristne budskap i relasjon til den stedegne arv, til selve folkesjelen. Han ville, som han selv sa det, «danne en Menighet paa Folkets Nationaltænkeset». Et vakkert vidnesbyrd om dette er hans salmediktning. J. Gausdal, hvis studier på dette område fortjener megen ros, taler om den nasjonale og skapende hymnologiske linje Skr. valgte (op. cit. s. 9f). Man måtte gjøre bruk av folkets egne bilder, hevdet Skr., og — like viktig — av

dets egne melodier. Ikke minst dette siste viser hvilken betydning han tillia den stedege faktor, dvs. oversettelsen — i dette ords videste betydning — av budskapet, ikke bare til folkets språk, men til dets situasjon i det hele. Gausdal skriver om dette: «The christianizing of a number of the melodies in common use among the Santals is one of the most remarkable features in Santal hymnology, chiefly achieved through the able and creative spirit of Skr.» (s. 21 jfr. 23).

VII

Nok et punkt er *Skr.'s kirkelige standpunkt*

Det kan se ut som om Skr. ikke hadde noe standpunkt i kirkelige spørsmål i det hele tatt. Her er en lutheraner som lar seg døpe påny, men samtidig bestemt benekter at han er baptist, og som så igjen blir lutheraner bl.a. med den begrunnelse at han hele tiden har vært overbevist om sannheten av den lutherske bekjennelse. Hvordan skal denne vaklen frem og tilbake i en så viktig sak som dåpen forstås? Hodne fortjener ros ikke bare for sin vilje til å klarlegge dette spørsmål, men også for det nye materiale han har funnet frem til, og den løsning han på grunnlag av dette materiale fremsetter.

Det blir allikevel flere ting som det ikke er så lett å forklare. Hvordan kunne Skr. f. eks. så sterkt understreke overfor Kalkar i 1865 at det var hans ønske å virke i samsvar med den augsburgske bekjennelse, og så kort tid etter starte et misjonsforetagende på et grunnlag som var alt annet enn luthersk? Er forsikringen om luthersk lojalitet i henvendelsen til Kalkar bare taktisk å forstå? Var det bare for å oppnå støtte fra Det danske Missionselskab? Spørsmålet blir enda mere påtrengende når man tenker på hva samarbeidet med baptisten Johnson førte til for Skr.'s vedkommende — hans gjendåp (1868).

Var da Skr. i konfesjonell henseende en opportunist, — en lutheraner blant lutheranere, en baptist blant baptister? Den forklaring som Malme gir, og som også Hodne går inn for, er at Skr. som pietist og haugianer først og fremst interesserte seg for livet, ikke for læren. Men er denne forklaring fyldestgjørende? Er problemet løst i og med at det sies at Skr. ikke var «a doctrinarian»? Må vi ikke søke en dypere forklaring? Ligger ikke løsningen i siste instans på det psykologiske plan, dvs. i hans sammensatte og skiftende sinn?

Hvordan skal egentlig Skr.'s kirkelige profil tegnes? Han hadde mottatt dyp og avgjørende innflytelse fra den haugianske bevegelse, hevder Hodne. Og med god grunn, for det kan anføres, og blir i avhandlingen også anført, flere uttalelser av Skr. om hva han skyldte denne bevegelse. På den annen side har vi flere vidnesbyrd av ham om at han betraktet seg som grundtvigianer. Han omfatter, skriver han, V. Birkedal «med en Sønnesøn's Veneration», og han så i Christopher Bruun, igjen ifølge hans egne ord, den person som kom hans ideal nærmest (Hodne s. 340). Avhandlingen burde ha gitt en fremstilling og vurdering av Skr. nettopp under dette dobbelte aspekt: haugianeren og grundtvigianeren, og det så meget mere som det korresponderer med det dobbelte synspunkt forf. med full rett har anlagt på sin helt: misjonæren og samfunnsreformatoren.

Skr. utviklet seg etter som tiden gikk mer og mer i *kirkelig* retning. Etter at han i en rekke år hadde virket som prest, og også foretatt presteavgisler, mottok han i 1882 etter søknad Den norske kirkes ordinasjon til preste-embedet. Børresen var på Skr.'s uttrykkelige oppfordring tidligere blitt ordinert i Den danske kirke.

Enda mer bemerkelsesverdig er Skr.'s iver etter å få innført bispe-embedet, og det endog med apostolisk suksessjon. Disse bestrebelsler gjenspeiler ikke bare en utvikling hos ham selv (fra svermeriske synsmåter til kirkelig holdning); de har i høy grad også med utviklingen i arbeidet å gjøre. Det ble etter hvert en nødvendighet å gi dette arbeid fastere kirkelige former.

Det er imidlertid vanskelig å skjønne hvordan Skr. kunne anse *Børresen* skikket for bispegjerningen. Sin legendariske «kjærlighet», sitt store «hjerter» til tross var denne mann ikke i besittelse av de egenskaper som må kreves av en biskop. Dette måtte Skr. være klar over. På den annen side hadde jo *Børresen* i mange år vært lederen, og for så vidt kan det sies å ville ha vært naturlig at han hadde blitt den første biskop.

Også i spørsmålet om misjonsvirksomheten, dens organisasjon og administrasjon, gjør det mer markerte kirkelige sikte og engasjement hos Skr. fra slutten av 1870-årene seg gjeldende. Den riktige form for misjonsvirksomheten, hevder han nå, er ikke selskapsmisjon, men kirkemisjon. Hodne nevner selvsagt også dette trekk (s. 196ff), men så interessant og viktig som dette spørsmål er (ikke minst i Skr.'sk perspektiv og i norsk perspektiv i det hele, jfr. f.eks. H. P. S. Schreuder), ville det ha vært naturlig at det hadde fått en bredere omtale.

Misjonen er *kirkens* ansvar og anliggende, hevder Skr. I et brev til J. Vahl daterert 21. desember 1877 (et brev Hodne kjenner, men ikke har gjort bruk av i denne forbindelse), skriver han: «Et Missionselskab for Santhalmissionen er ikke ønskelig — lad denne blive baaren paa Frihedens Hænder og Individualitetens Activitet, støttet af *Kirken selv*. Jeg kan ikke andet end tro, at et saadant Forhold virker velgjørende paa Missionæren, og fremkalder Kræfter i ham, som ellers vilde vedblive at slumre.»

Når jeg i dette innlegg i ikke ubetydelig grad har beskjeftiget meg med «negative» momenter, har dette sin gode grunn: En opponents oppgave er nå en gang å opponere!

Jeg vil til slutt gjerne gjenta hva jeg sa til å begynne med, nemlig at denne undersøkelse er en bedrift. Gjennom en iver og utholdenhet som avkrever den dypeste respekt, har forf. under vanskelige arbeidsforhold samlet inn og kritisk bearbeidet et stort materiale, vesentlig primærkilder, stoff som ikke tidligere har vært benyttet, ja som ikke tidligere har vært kjent.

Jeg ønsker forf. til lykke med resultatet av hans studier gjennom et kvart sekel med sikte på å gi oss den store biografi om Skr. Og jeg vil uttale det håp og det ønske at han fortsatt, ved siden av sin krevende gjerning som misjonær, må få anledning til å fortsette sine forskninger.

EINAR MOLLAND:

Helt siden offentliggjørelsen i 1879 av Bjørnsons hylningsdikt «Til misjonær Skrefsrud i Santalistan» har denne mannen vært gjenstand for beundrende omtale som bare få nordmenn. Legender grodde opp allerede i hans levetid, legender om hans barndom, om rettssaken mot ham, om hans eventyrlige eksamen i Berlin — som ikke var noen eksamen i det hele tatt —, om hans utrolige språkkunnskaper og om hans misjonsarbeides resultater.

Den danske prest Ludvig Hertel, forfatter av de første fremstillinger av Santalmisjonens historie, forteller i den utrykte del av sitt verk «Santhalmissionsbevægelsen» om københavnerne forfølgelse av Skr. da han besøkte Danmark i 1881: «Der blev vistnok hverken solgt Skr.kager eller Skr.nåle, men hans billede hang i alle boghandlervinduer, folk stod stille og så efter ham på gaden, avisene fortalte om alt, hvad han foretog sig, også om at selv G. Brandes ved given lejlighed udtalte sin anerkjendelse, kort sagt, han var dagens helt, gjenstand for al den virak en stor by kan yde — så længe det varer.» (K. Gjesing, En missionspioner s. 251, n. 65).

I disse former kunne dyrkelsen av Skr.s person ikke fortsette. Men begeistringen for denne merkelige misjonærskikkelse med det dramatiske levnetsløp har inspirert en rekke populære biografier på norsk, engelsk, tysk og santali, i publikasjoner med titler som «Himmelens sendebud», «Fra fengselscelle til misjonsstasjon», «Vom Kettensträfling zum Pioniermissionar», «Livets eventyr». En adventistisk publikasjon skrev om ham med begeistring i 1942 ved 75-årsjubileet for hans misjon, merkelig nok uten å utnytte at mannen hadde latt seg gjendøpe (Misjonshefte i anledning Lars Olsen Skrefsrud 1867—1942, Oslo 1942). En bok på metodistenes forlag i 1941 har et kapittel om misjonæren Skr., skrevet med beundring og bare et svakt uttrykk for undren over at Skr. med tiden lot seg ordinere, som det heter i denne publikasjon, «til norsk statskirkeprest». (C. Breien, Himmelens sendebud, Oslo 1941). I en bok fra 1942, skrevet av en forfatter og utkommet på et forlag som begge «hadde forstått den nye tid», som det dengang het, leser vi om Skr. på vei til India: «Han er på veg for å vinne prinsessen og det halve rike. Det er den norske vikingånd og vikingkraft som ikke stanses av noen hindringer. Det er den norrøne ånds ekspansjonskraft som brøyter veg der hvor gjennomsnittsmennesket for lengst ville ha gitt opp.» (Mathias Borgersen, Nasjonalt gjennombrudd i norsk åndsliv, Oslo 1942, s. 182). Større dikteriske friheter enn i alle de nevnte verker har naturlig nok forfatteren av en barnebok om Skr. tatt seg; for å sikre seg den fulle frihet overfor historien har han kalt sin helt «Jens Furu-plassen», og landet han drar til, heter «Mangostan», men det er Skr.-legenden som danner grunnstammen i boken «Jens Furuplassen erobrer verden» (av Bjørn Braun, Oslo 1941).

Den panegyriske Skr.-litteratur har altså noe å by for enhver smak, unntagen den som foretrekker historisk realisme. Velgjørende kritisk og med et realistisk bilde av mannens usedvanlige dimensjoner var derimot — man må si: selvfølgelig — artikkelen om Skr. i Norsk biografisk leksikon i 1958, skrevet av O. G. Myklebust og Georg Morgenstierne. Og det er den historiske realisme som preger Olav Hodnes avhandling.

Hodnes fortjenester er hans innsamling av et overmåte stort og til dels vanskelig tilgjengelig kildemateriale til Skr.s virksomhet som misjonær og samfunns-

reformator blant santalene, og hans kritiske bruk av dette materiale. Han har vist seg som en virkelig historiker og gitt oss et realistisk bilde av misjonæren Skr. Jeg vil i min kritikk beskjefte meg først med formalia, dernest med metodiske spørsmål og til slutt med forfatterens forhold til et arbeid av en forgjenger på hans forskningsfelt, dr. Knud Gjesings avhandling om H. P. Børresen.

Olav Hodne har valgt å skrive sin bok om Skr.s gjerning blant santalene på engelsk. Man må si dessverre, når man ser resultatet. Valget av språk er i seg selv meget naturlig, for Skr. og santalmisjonen er et emne som interesserer en langt større leserkrets enn den som forstår norsk. Hensynet til den internasjonale leserkrets kan motivere det biografiske stoff i kap. 2 om Skr.s oppvekst og fengselstid som dels er overflødig for norske lesere, dels ville ha sin naturlige plass i den store Skr.-biografi som forf. stiller i utsikt s. 33 n. 1.

Det man imidlertid må beklage, er at boken er skrevet på et særdeles dårlig engelsk. Forf. antyder selv i sitt forord s. 8 at hans ordvalg vil vise at det ikke alltid er lett å skrive engelsk for en hvis morsmål er norsk. Det er så sant som det er sagt. Med få sidens mellomrom finner man hele boken igjennom norvagismer og eksempler på galt ordvalg, klønete formuleringer og endog helt misvisende uttrykk. Forf. takker i forordet en visstnok norsk-amerikansk kvinnelig misjonær som har gjennomlest hans skrift og foreslått forandringer «wherever such alteration would clarify meaning and facilitate interpretation». Han har også hatt ytterligere en konsulent med engelsk som morsmål. Man må forbauses over hvor mange og hvor graverende språkfelil konsulentene har latt bli stående. En konsulent gjør forfatteren en tvilsom tjeneste ved å være for mild i sin kritikk.

Boken inneholder så elementære feil som flertallsform av verbet hvor det burde ha vært brukt entall (s. 242, 121) og omvendt (s. 220), ikke mange eksempler, men de få som er, burde ikke ha vært der. Forf. bruker ofte preposisjoner galt («to his disposal» for «at his disposal» s. 78, «a letter of Skr.» istedet for «from Skr.» s. 118, «progress to Christianity» i stedet for «of Christianity» s. 281). «Correspondence from the British Museum» s. 314 må bety at denne institusjon har korrespondert med Skr. om hans planer, men Hodne mener sikkert korrespondanse som nå befinner seg i British Museum, altså «correspondence preserved in the British Museum».

Der er mange tilfelle av bruk av adjektiv i stedet for adverbium, f. eks. «clearer» for «more clearly» s. 138, «independent» for «independently» s. 135 og 104, «previous» for «previously» s. 81. Forf. bruker flertallsformen «materials» og «evidences» av ord som på engelsk brukes i singularis (s. 16, 49). Han skriver Sir etterfulgt av et familienavn, Sir Bailey, Sir Campbell, Sir Houlton (s. 323, 259, 332), eller med initial i stedet for fornavn: Sir W. Muir (s. 194), i strid med engelsk tittelbruk.

Ordvalget er meget ofte galt, både i substantiver, adjektiver og verber. S. 161 «efficiency» for «capacity». Forståelig for nordmenn er at Bodding skrev «many scientific articles» s. 13, for norske lesere kan oversette tilbake til «vitenskaplig», men de som har engelsk som sitt morsmål, må tro at Bodding skrev artikler om naturvitenskap. Verre å forstå for alle lesere er at Gausdals bok om Santalmisjonens historie s. 12 kalles «an analytical account of the history of the Mission» — forf. mener antagelig «en annalistisk beretning», altså «an annalistic account». Forf.

bruker verbet «separate» når han mener «inndele», «oppdele», altså «divide» (s. 11, 163). Særlig s. 163 er dette ordvalget meningsforstyrende.

Forf. lager stundom ukorrekte ord eller ord som i hvert fall ikke brukes i moderne engelsk, f. eks. i overskriften til kap. 5 på s. 161 «Skr.s Contribution to the Upbuilding of an Indigenous Santal Church». Ordet «upbuilding» er en norvagsisme. Ordet finnes ikke i de moderne ordbøker, med unntagelse av Webster som også tar med obsolete og ubrukelige ord. Man skal imidlertid være litt forsiktig med å si at et ord eller uttrykk ikke kan brukes på engelsk. Den store historiske ordbok over det engelske språk har dog to eks. på at ordet virkelig har vært brukt i den betydning som Hodne har det i, ett fra 1752 og ett så sent som fra 1876. Men korrekt engelsk skriftspråk er det ikke. Ordet «readministration» s. 244 og 249 er ganske meningsløst. Forf. mener «reorganisation». Gjennom en bokstaveringsfeil er ordet «transience» s. 340 blitt ganske uten mening, idet det er skrevet «transcience» med sc. Det er et fint høylitterært ord for «forgjengelighet», brukt av Shelley og Platon-oversetteren Jowett, og vistnok meget få andre, men må ikke staves som forf. gjør.

I mange tilfelle blir forf.s formuleringer begripelige bare hvis leseren er i stand til å sette inn de riktige ord, og her er det en fordel å kunne norsk. «With the thought of making a version of the New Testament» s. 225 skal gjengi «med tanke på å lage en oversettelse» og burde da hete «with the purpose of making a version». «A sound truth» s. 46 skal antagelig bety «a plain truth». «Warrants stress» s. 129 skal antagelig bety «deserves to be emphasized».

Der er en rekke eks. på at forf. faktisk sier noe helt annet enn det han ønsker å si. S. 88: there can be no question of their joining the Baptist mission to the Santals founded by Johnson. Ordene må bety: Det kan ikke være tale om at de vil slutte seg til den baptistiske misjon grunnlagt av Johnson. Forf. har for det første en gal tempus-bruk, som det finnes mange eks. på hos ham. Slik han uttrykker seg, taler han om noe som for leseren er samtid. Dernest bruker han «question» i stedet for «doubt». Det han ønsker å si, kunne ha vært uttrykt f.eks. slik: Their having joined the Baptist mission cannot be questioned.

S. 89 oversetter forf. et sitat fra Ludvig Hertel slik: One can with difficulty free oneself from the idea . . . Han mener «One can hardly free oneself». Slik han uttrykker seg, ligger vekten på at det er mulig å fri seg fra den nevnte forestilling, selv om det er vanskelig.

S. 117 har den danskyndige leser en mulighet for å kontrollere forf.s evne til å oversette. Gjering har karakterisert Skr.s forsvarsskrift som et «prokuratorisk mesterstykke» — Hodne tilføyer på egen hånd «legalt» etter «prokuratorisk» i sitt sitat av Gjering på dansk — ganske meningsløst. Han oversetter derpå «prokuratorisk mesterstykke» med «a legal masterpiece», men dette er noe annet, for den nedsettende klang i «prokuratorisk» er ikke kommet med. Uttrykket kan og bør gjengis med noe slikt som «a masterpiece of sophistry».

Enda verre er hva forf. sier s. 119. Her opplyser han at BMS (Baptist Missionary Society) lenge understøttet IHM (Indian Home Mission) ifølge Gjering «under the false pretence of once becoming the owner of it». «Pretence» betyr «påskudd», «foregivende». Ordet har i seg selv en klang av villet fiksjon, her ytterligere understreket ved adjektivet «false». Slik Hodne uttrykker seg, er det BMS som har brukt et falsk påskudd. Han refererer her Gjering for å ta avstand fra

ham, men Gjesing skriver om en «forudsætning» som BMS regnet med, og som «ikke holdt stik». Forf. burde altså ikke skrive «under the false pretence of once becoming the owner of it», hvilket er meget injurierende mot BMS og en helt uriktig gjengivelse av Gjesing, men «under the erroneous presupposition (eller: assumption) that they would one day become the owner of it».

S. 197 kommer forf. også i skade for å si noe han ikke ønsker å si. «In 1889 when Børresen again visited Europe, Skr. found occasion for another trial.» Dette kan bare bety at da B. i 1889 igjen besøkte Europa, fant Skr. en anledning til å sette i gang en ny rettssak i hans fravær, og man vil formode en rettssak mot Børresen. Feilen er valget av ordet «trial» i stedet for «attempt». Hodne mener å si: Skr. found an occasion to make a new attempt.

S. 198 har forf. kommet til å si det motsatte av hva han mener. «There is only one reason according to my opinion which would keep me from not wishing Børresen ordained as a bishop.» Hvis vi her stryker ordet *not*, får vi en ikke alt for elegant setning som dog uttrykker forf.s tanke.

Et siste eks. på at forf. sier det motsatte av hva han vil ha uttrykt. S. 239: «He (Skr.) also accepted an offer from the Lieutenant Governor of Bengal to compile a comparative grammar of the Colarian or Kherwarian languages». Ordene kan kun bety at guvernøren over Bengal tilbød seg å compilere en grammatikk, og at Skr. approberte denne plan. Men er dette hva Hodne ønsker å si? Han ønsker formodentlig å si det motsatte, at Skr. fikk en anmodning fra guvernøren om å skrive en grammatikk, altså: he received a request from the Lieutenant Governor.

Jeg begriper ikke at Hodnes språkkonsulent har latt en slik serie av grove feil passere upåttalt. Med de muligheter som nu eksisterer for å få bevilgninger til språkkorrektur gjennom forskningsrådene, burde ikke en doktoravhandling kunne forelegges i en slik skikkelse. Det er utilfredsstillende å utsende en avhandling som denne til biblioteker, institutter og forskere med angivelse av at den er belønnet med doktorgraden hos oss. Men bedømmelseskomitéen har funnet at avhandlingens saklige fortjenester er så store at det dog ville være uriktig å forkaste den p.g.a. språket. Hvis avhandlingen hadde vært bedømt i manuskript, ville mange av feilene ha kunnet bli rettet innen trykningen.

Som tillegg til bokens 340 sider tekst med noteapparat i form av fotnoter følger «List of Abbreviations» (s. 341), bibliografi (s. 342–354), et glossar over termer på santali som forekommer i boken (s. 355–356), et register over bokens ca. 400 personnavn (s. 357–362) og til slutt to kartskisser over India med tilstøtende land og over Santal Parganas, skueplassen for mange av de begivenheter boken handler om. Alle disse tillegg er nyttige for leseren, og de fleste styrker bokens vitenskapelige verdi.

Men ikke alle er like verdifulle. For å begynne med kartene. De er temmelig skuffende. Jeg har notert 52 stedsnavn i India som forekommer i boken, men som ikke er å finne på de to kartene. Disse har tilsammen 58 indiske stedsnavn, hvorav ganske mange ikke forekommer i boken. Flertallet av de indiske geografiske navn man leser i fremstillingen, mangler altså på kartene.

Personregistret fortjener derimot ros. Det er stort sett fullstendig og pålidelig. Forf. er dog kommet i skade for å gjøre to personer ut av en av de santalere som er omtalt i boken. Det er den samme mann som heter Biram på s. 357 og Hasdah, Biram på s. 359. Andre mangler i registret er meget små.

Glossaret s. 355f er nyttig, men ikke helt fullstendig. Enkelte termer som forekommer bare én gang, er definert i den kontekst hvor de finnes.

Avhandlingen er utstyrt med en fyldig bibliografi på 13 sider, s. 342–354. Bibliografien virker ved første blick velordnet og fornuftig inndelt. Den består av tre deler, «Unpublished Sources», noe over 4s., «Printed Sources», 3 s., og «Books and Pamphlets», 5 s.

Bibliografien omfatter så godt som all den litteratur forf. har brukt eller nevnt i sin avhandling. Han skal også ha ros for at den i stor utstrekning tilfredsstiller kravet til nøyaktighet. Han har endog den korrekte form på et par boktitler som er galt gjengitt i Halvorsens Forfatter-Lexikon. Dette gjelder Hertels bok «Indisk hjemmmission» fra 1877 (s. 352 og s. 12) og Skr.s «Tvende Foredrag» fra 1881 (s. 354), derimot ikke Skr.s «Udvalgte Taler». Å få attest for å være bedre enn det med rette beundrede Halvorsens Forf. Lex. er ikke så dårlig.

Forf. har ikke lagt vekt på noen fullstendig katalogisering av Skr.-litteraturen, og det skal han bare ha anerkjennelse for.

Bibliografien tilfredsstiller ikke fullt ut kravet til akribi. Der er rene trykkfeil, bokstaveringsfeil som med litt velvilje kan kalles trykkfeil (Hymnology 2 g. skrevet med *i* i stedet for *y*), et par gale navneformer (Halvdan Koht har fått sitt navn mishandlet øverst s. 353) og et par feil i alfabetiseringen (det ene eks. s. 351). Noe forstyrrende er at den indiske etnolog Datta-Majumder er anbrakt under M i bibliografien (s. 353), men korrekt under D i personregistret (s. 358), og at etnologen Verrier Elwin er oppført under sitt fornavn Verrier i bibliografien (s. 354) og dessuten har fått sitt etternavn galt skrevet med *v* i stedet for *w*. Han står riktig i personregistret.

Jeg finner listen over aviser og tidsskrifter s. 348f temmelig verdiløs. Forf. skulle ha oppført de artikler han har brukt, med forfatternavn og artiklenes titler og publikasjonens årgang. En slik fremgangsmåte ville også ha tvunget ham til å reflektere over skillet mellom kilder og litteratur.

Avhandlingens vitenskapelige verdi, som jeg anser for å være så betydelig at den tross sine store svakheter må kunne belønnes med den teologiske doktorgrad, beror, som tidligere sagt, på det overmåte store kildemateriale som forf. har samlet med stor flid gjennom mange år, og på hans vilje og evne til å basere sin fremstilling på en kritisk bruk av primærkildene. Hans refleksjoner over metodespørsmål finner jeg derimot meget anfektbare.

S. 11 dukker ordet «kilder» for første gang opp i boken. Hodne vil inndele de kilder han har brukt, i to grupper, «published and unpublished». Derpå følger en gruppering av de trykte kilder. Blant dem finner man imidlertid også nevnt to utrykte, nemlig s. 12 Hertels manuskript til «Santhalmissionsbevægelsen i Danmark» bd. II og s. 16 Boddings supplerende og korrigerende bemerkninger til Hertels «Den nordiske Santhalmission». Begge er oppført på en mer tilfredsstillende måte i bibliografien under «Unpublished Sources» (s. 342, 345). P.d.a.s. er det også i bibliografien under trykt litteratur oppført et verk i manuskript, s. 352.

Det virkelige sjokk får imidlertid leseren når han ser forf.s klassifisering av sine trykte kilder på s. 11ff. Nr. 1 i listen er «Novels and biographies», nr. 2 «General literature on the Santal Mission», nr. 3 «Newspapers, mission papers (forf. mener: periodicals), annual reports and pamphlets», nr. 4 «General literature on the Santal people».

Sjokkvirkningen kommer når man leser at første kategori av kilder er «romaner og biografier». Men inntrykket av boken bedrer seg betydelig allerede et par sider lenger ute.

Klassifiseringen av de trykte kilder s. 11–16 er foretatt uten noen antydning til forsøk på å distingvere mellom kilder og litteratur. I historieteknisk mening er det kl. 3 som fortjener å kalles «kilder», og dertil de fleste av de verker som er oppført i kl. 2, men ikke alle. Alt i kl. 1 og kl. 4 er litteratur om emnet, og dertil Johannes Gausdals bok som er nevnt i kl. 2. Biografiene i romanform er historisk verdiløse.

Forf.s svikt i hans metodiske refleksjoner kommer også for dagen i n. 1 på s. 33. Rekkefølgen av kildene er her ganske tilfeldig og åpenbart ikke motivert av kildekritiske betraktninger. Som første kilde i tid kan man muligens betrakte «Tale af Missionær Skr. i Akershus Strafanstalt Sommeren 1874» som ble utgitt kort etter, nedtegnet av en tilhører etter hukommelsen. Hodne nevner bare opptrykket fra 1937, men burde ha anført originalutgaven; denne lar seg dessverre ikke datere, da den er uten trykkår og ikke er tatt med i Norsk Bogfortegnelse. Kilde nr. 2 er fengselsdirektør Petersens anonyme Skr.-biografi i Skilling-Magazin 1874. Nr. 3 er Skr.s utrykte selvbiografi 1882, brukt av Hertel i 1884. Nr. 4 er Skr.s selvbiografi 1892, trykt i Minneapolis. Resten av de artikler som er nevnt i denne fotnoten er ikke «kilder» men «litteratur», fremstillinger basert på etterselektens undersøkelser.

Sillet mellom «kilde» og «litteratur» er ikke alltid lett å trekke i historieforskningen, idet en tekst som under ett synspunkt er «litteratur», under et annet kan være «kilde», nemlig til kunnskap om vedkommende forf.s forutsetninger, miljø, tendens og oppfatning. Hvis vi definerer «litteratur» slik jeg har gjort, kan «kilder» deles i flere kategorier. Tyske teoretikere distingverer gjennomgående mellom «Ueberreste» (av Kristian Erslev på dansk kalt «Lævninger») og «Tradition» eller «kilder». Den franske terminologi er mer tiltalende som kaller «Überreste» for «documents». Kilder kan man så inndele i primære og sekundære kilder og eventuelt tertiære kilder, eller med Erslev kalle dem «Førstehandsvidner» og «Andenhandvidner». Selv foretrekker jeg med min lærer Hans Lietzmann å kalle dokumenter for primære kilder, altså aktstykker av typen brev, kontrakter, avisartikler, bøker som er fremkalt av de historiske begivenheter selv og ikke er beretninger. De fleste historikere vil vel ureflektert bruke denne terminologi. Sekundære kilder er da beretninger av begivenhetenes aktører eller øyenvitner, partsfremstillinger med propagandistisk, polemisk eller apologetisk sikte, eller bare rent berettende. Tertiære kilder er forsøk på historiefortelling av samtidige eller av etterslekten. Med denne terminologi blir overgangen fra tertiære kilder til «litteratur» flytende. Man kan også med de fleste historieteoretikere bruke «kilder» bare om berettende kilder, hvor en sekundær kilde er en som har gjort bruk av en primær beretning. Historikerens primærmateriale blir da documents, Ueberreste.

I den første terminologi er det kildens avstand fra begivenheten eller det historiske fenomen som er bestemmende for klassifikasjonen. I den annen terminologi baseres klasseinndelingen på kildenes gjensidige avhengighet eller uavhengighet av hinannen.

Hodne har etter min mening en uheldig terminologi når han nederst på s. 15 kommer til å gi en definisjon av en primærkilde, og på basis av denne ikke vil

kalle Hertels «Den nordiske Santhalsmission» en primærkilde. Boken er etter min terminologi en tertiær kilde, basert på kombinasjon av en rekke sekundære og primære kilder.

Forf. har vist adskillig forståelse, men langt fra full forståelse, av kildekritikk i sine drøftelser s. 14 og 15. Skr.s biografier har basert sine fremstillinger på «a rich and imaginative verbal tradition» («oral tradition» ville ha vært det språklig riktige) og på de opplysninger Skr. har gitt i sine taler i Europa og Amerika. Og den historiske verdi av dette materiale må trekkes i tvil. Her er hans kritikk utmerket.

Kritikken av Graham er også bra. Graham har tre arter kilder, som alle etter min terminologi er sekundære kilder med tendensiøs karakter: 1) Skr.s taler under oppholdet i Storbritannia, 2) brev fra Skr. og Børresen og deres tilhengere, nemlig berettende brev, 3) misjonens *Annual Reports*. Typiske sekundærkilder med fortelser og feilerindringer.

Noe mindre tilfredsstillende er oppregningen nederst s. 14 av de kilder som Hertel har brukt i sin første bok i 1877. Han har brukt flere enn de som nevnes her.

Dårligere igjen er redegjørelsen s. 15 for Hertels kilder i hans bok av 1884. Forf. skjelner her mellom 4 kilder: 1) Skr.s taler i stenografisk gjengivelse (forf. sier Skr.s «sermons»), 2) brev fra forskjellige misjonærer, 3) muntlige meddelelser fra Skr., 4) de biograferte personers egne opplysninger. De språklige formuleringer er dårlige: «letters from the different missionaries» for «from various missionaries», «oral communications with Skr.» i stedet for «given by Skr.». Hva vil det si at «biographical information in the book builds mainly on data pertinent to the subject»? Hertel sier: «Biografierne i Bogen er hovedsagelig byggede paa Meddelelser fra de Paagjældende.»

Hertel selv har følgende oppregning av sine kilder: 1) inntil 1877 misjonens årsberetninger, 2) for tiden etter 1877 årsberetningene supplert med «samtidige Breve» — som vel langt fra bare har vært av fortellende art, 3) muntlige og skriftlige meddelelser fra misjonærene, 4) Skr.s stenograferte foredrag i Norge (det siktes vel til oppholdet 1882–83), 5) en lang rekke brev som var overlatt Hertel til offentliggjørelse, «paa en enkelt Undtagelse nær», 6) muntlige meddelelser av Skr. nedskrevet på stedet. Redegjørelsen s. 15 for Hertels kilder er altså utilfredsstillende. Men Hodnes skeptiske holdning til de kilder Hertel har brukt, er vel på sin plass.

Det forf. har gjort gjennom det meste av sin bok, er å gi en fremstilling basert på de primære kilder, dokumentene, med sunn skepsis overfor de sekundære og de tertiære kilder. Hans praksis er her langt bedre enn teorien, eller for å uttrykke det forståelig for teologer: forfatterens liv er langt bedre enn hans lære.

Nå må vi igjen vende oss til bibliografien. Alt som er nevnt på s. 342–346 er utrykte kilder og fortjener betegnelsen «Unpublished Sources». Man blir imponert av de enorme mengder av arkivmateriale som forf. må ha gjennompløyet. Hertels brevsamling alene er på over 2000 brev. En enkelt av de utrykte kilder har jeg måttet stusse litt over etter den måte den er sitert på. S. 70 n. 36 dukker for første gang opp en kilde som presenteres som C. B. Lewis, *Second Memorandum on the Santhal Mission*, henvist til som om det var en trykt publikasjon. Den møter oss igjen s. 85 n. 9, s. 86 i forts. av n. 11 fra forrige side, s. 88 med et

lengre sitat, sitat også i n. 22 på samme side, likeså s. 90, og opplysning fra denne kilde s. 91. Den møter oss igjen s. 95 n. 24, s. 99 n. 4, atter et sitat s. 112, og så endelig s. 115 og 118 får leserne vite at det dreier seg om et memorandum på 22 sider, skrevet av baptisten C. B. Lewis etter 10/7 1878 på anmodning av BMS's Committee i London, og foranlediget at Skr.s apologi, «The Indian Home Mission to the Santhals», utgitt i trykken 1877. Dokumentet skulle være til bruk for styret «in case it may be wise to take further action at some future time». Dette memorandum er aldri blitt trykt, blir det opplyst s. 115 nederst. Siden henvises ytterligere tre ganger til dette memorandum, med sitater s. 143 og 143f. Denne viktige kilde befinner seg i BMS' arkiv.

Hodne sier på s. 118 at Lewis' *Second Memorandum* ikke gjendriver Skr.s forklaring, nemlig i skriftet *The Indian Home Mission*. Han gir ingen begrunnelse. Dette er en påstand som skyldes at han tross sin kritiske holdning til Skr. dog er hans apologet. Påstanden må være uriktig. Lewis' *Memorandum* er selvfølgelig en sekundær kilde, et apologetisk innlegg, som imidlertid siterer flere primærkilder. Ett av disse sitatene, et brev fra Johnson av 17/2 1867, gjengitt av Hodne s. 84, sammenholdt med *The First Annual Report 1867*, gjengitt s. 83, viser at Skr.s fremstilling 10 år senere av overenskomsten mellom disse to i 1867 er uriktig. Man må altså si at Lewis' *Memorandum* på dette punkt virkelig gjendriver Skr.s fremstilling.

I bibliografien er «Printed Sources» inndelt i 3: A) Official (dvs. folketellingspublikasjoner, embetsmenns rapporter, offentlige meddelelsesblad), B) Misjons-selskapers årsberetninger, C) aviser og tidsskrifter. Blant disse er det klart at det er flere som bare inneholder artikler som tilhører kategorien «litteratur» om emnet, f. eks. *Norvegia Sacra*, *Fast Grunn*, *Påskeboken*. Det er misvisende å klassifisere alle disse publikasjoner som «trykte kilder».

Omvendt er det under «Books and pamphlets» en hel del publikasjoner som er kilder i historieteknisk mening. Dette gjelder Skr.s egne verker, men også de fleste av de anonyme publikasjoner i listen, og noen av dem som har forfatternavn. I en viss mening er Hertels arbeider både «litteratur» og «kilder».

Hodne har, som tidligere nevnt, hatt en forgjenger på sitt forskningsfelt i den danske misjonshistoriker Knud Gjesing, nå domprost i Viborg. Gjesing oppnådde i 1961 den teologiske doktorgrad ved Aarhus Universitet på avhandlingen «En missionspioner. H. P. Børresens liv med særligt henblik på hans missionsvirksomhed» (Kbh. 1961). Hans avhandling gir en inngående og kritisk behandling av Santalmisjonens grunnleggelse og historie inntil Børresens død i 1901. Skr.s virksomhet i India har naturlig nok fått en bred plass i boken.

Pastor Olav Hodnes bok er utkommet noe over 5 år etter Gjesings avhandling. Det viser seg at han i sine synsmåter er i meget stor overensstemmelse med forgjengeren, større enn han selv lar leseren få inntrykk av. Dette skyldes imidlertid *ikke* at han er avhengig av ham, men at de begge har den kritiske holdning og til dels samme kildemateriale.

Hodnes uavhengighet av Gjesing fremgår av en opplysning han gir s. 77: After this manuscript had been concluded and handed over to the Egede Institute of Missionary Study and Research, Oslo, Dr. Theol. Knud Gjesing's thesis *En Missionspioner ...* was published. Han burde i egen interesse ha gitt denne opplysning i forordet, som ville ha vært det naturlige sted å finne den. I en

footnote i Gjesings bok (s. 41 n. 1) står: «En afhandling av Olav Hodne om Skr. som missionær og socialreformatør blandt santalerne kan snart ventes.» Dette var i 1961. En rekke uheldige omstendigheter: krigshandlinger i India, nye og krevende oppgaver av sosial art fremkalt av disse, og de store vanskeligheter med språk-korrektur og korrekturlesning under slike forhold, har ført til at Hodnes avhandling er kommet hele 5 år etter publikasjonen av et arbeid som ble utført samtidig med hans, men under lykkeligere ytre forhold, og hvor hans resultater i en ikke helt liten utstrekning er foregrepet. La meg, innen jeg sammenligner Hodnes arbeid med Gjesings, også tilføye at Gjesing i sitt forord in optima forma takker Hodne for å ha stillet til hans disposisjon «en del af det store materiale, han har indsamlet i santalmissionens arkiv i Indien» (s. 9, jfr. også Gjesings bibliografi s. 374). Hodne har av gode grunner ikke kunnet uttale noen tilsvarende takk til sin danske kollega, for i det samarbeid som har vært mellom de to forf. da de skrev sine bøker, er det hovedsakelig Hodne som har vært den givende, Gjesing den mottagende.

En av årsakene til Hodnes forsinkelse har også vært at han har villet innføre i sin bok en diskusjon med Gjesing på punkter hvor han er uenig med ham. At disse innskutte bemerkninger ble tilføyet mens hans bok befant seg på korrekturstadiet og medførte ombrekninger av satsen, skulle så visst ikke gjøre trykningen raskere eller billigere. Slik markering av uenighet med Gjesing forekommer i to større avsnitt som er blitt interpolert i teksten s. 77–78 og s. 117–122. Dessuten avlegger han små polemiske visitter hos Gjesing i sine fotnoter på 5 steder i boken (s. 36 første note, s. 67 n. 19, s. 88 n. 22, s. 160 n. 26, s. 192 n. 15). Hans holdning til Gjesing er gjennomgående så polemisk at man nesten blir overrasket når han to ganger i sin bok i fotnoter omtaler Gjesing utelukkende for å kvittere for detaljopplysninger han har overtatt fra ham (s. 106 n. 8, s. 195 n. 5). Men jeg synes nok at Hodne burde ha nevnt Gjesings bok s. 43 n. 1 hvor han omtaler de viktigste Børresen-biografier. Gjesings er dog den aller viktigste! Det Hodne og Gjesing har felles, er den metodisk-kritiske innstilling til kildene. Begge er gjennomført skeptiske overfor misjonærenes egne fremstillinger av utviklingen på misjonsmarken i deres årsberetninger, i deres brev beregnet på offentliggjørelse og i foredrag og taler, ikke minst Skr.s fremstillinger. Begge er derfor sterkt kritiske overfor Hertel, som har basert sin historieskrivning på slike kilder, og overfor alle fremstillinger som bygger på Hertel. Begge vet at hjelpemidlet til å korrigere det falske historiebilde er de samtidige primærkilder, i første rekke en enorm mengde brev, dernest forhandlingsprotokoller, aviser osv.

Begge har da også avmytologisert Skr. og hans medarbeidere ganske grundig. Hos begge fremtrer Skr. som en i dogmatisk og konfesjonell henseende lite fundert misjonær som lar sine standpunkter bestemme av opportunistiske hensyn. Begge lar oss imidlertid også forstå de enorme vanskeligheter som er bakgrunnen for hans svingninger. Begge tegner ham som egenrådig og despotisk. Begge uttaler seg tydelig om den farlige makt Caroline Børresen hadde over ham. Begge går langt i retning av å ville nedvurdere Skr. som språkforsker og forfatter. Gjesing går overalt lengst, men begge avhandlingene tenderer i samme retning.

Forskjellen mellom de to bøker består i en betydelig forskjell i kildematerialet, men beror også på at de to forfattere er meget ulike i forsker-temperament og tendens.

Om kildematerialet er å si at dette er meget bredere hos Olav Hodne enn hos hans danske forgjenger. Gjesing har brukt misjonselskapenes trykte årsberetninger (derunder også beretningene fra Baptist Missionary Society, som han har brukt bedre enn Hodne), danske, norske, svenske, tyske og engelske misjonstidsskrifter, den kristelige presse i Danmark og Norge og en del av dagspressen. Hans ganske store utrykte materiale er, med relativt få unntagelser, bare det materiale som er å finne i danske, norske og svenske arkiver og håndskriftsamlinger. Av utrykte kilder som befinner seg utenfor Norden, har han bare brukt utskrifter av protokollen for BMS's Committee og de utskrifter fra misjonsarkivet i India som Hodne har gitt ham.

Hos Hodne har kildematerialet en ganske annen bredde, idet det omfatter både et betydelig antall trykte kilder som forgjengeren ikke har kjent, og et stort arkivmateriale i India, i India Office i London, i British Museum og — ikke minst viktig — et meget opplysende materiale i BMS's arkiv i London som Gjesing merkelig nok ikke hadde ofret den ringeste oppmerksomhet da han skrev sin avhandling om Børresen. Senere har Gjesing undersøkt BMS's arkiv og utnyttet materiale derfra i en artikkel i Norsk Tidsskrift for Misjon 1964 som Hodne dessverre ikke har tatt hensyn til i sin avhandling, antagelig på grunn av de vanskelige kår han har arbeidet under da boken ble trykt.

Med sitt meget større kildemateriale har Hodne kunnet gi mange opplysninger som går ut over hva hans forgjengere, inklusive Gjesing, har gitt. Dette gjelder ikke minst hans store kapitel om Skr. som sosial reformator og herunder hva han opplyser om hans forhold til Kherwar-bevegelsen, hans plan om emigrasjon til Australia, grunnleggelsen av Assam-kolonien og om den historiske bakgrunnen for Skr.s litterære virksomhet. Om emigrasjonsplaner har hans forgjengere intet. Det nye som Hodne gir i avsnittet om Skr.s litterære arbeider, er opplysningene om deres tilblivelse.

Jeg nevnte de to forfatteres ulikhet i hva man kan kalle forsker-temperament og tendens. Begge vil den historiske sannhet, uten noen forskjønnelse og uten fradrag. Men Gjesing, som øyensynlig har gått i skole hos Lindhardt, er mer av en aktor og er mer innstilt på å skrive *chronique scandaleuse* med fremhevelse av motsetningsforhold, intriger og konflikter både blant misjonærene og i de kretser som støttet dem i Europa. Hodne er derimot med all sin vilje til historiske realisme apologetisk innstilt. Han er forsvarsadvokaten, og stundom er han mer forsvarsadvokat enn historiker. Jeg har allerede nevnt hans uttalelse om C. B. Lewis' Second Memorandum som et eks. på dette.

Når Olav Hodnes fremstilling av personer og begivenheter sammenlignes med Gjesings fremstilling, må man si at hans bok er god hvor den stemmer overens med Gjesing, og utmerket hvor den supplerer Gjesing. Men hvor forf. polemiserer mot Gjesing, er han stort sett ikke overbevisende.

S. 36, første note på siden, leser vi at Gjesing hevder at den tradisjon som sier at Skr. under rettsforhandlingene som førte til domfellelsen i 1858 og hans fengselsopphold, påtok seg hele skylden for å dekke sine kamerater, er en skrøne laget av Skr. selv. Hodne sier ikke om han er enig eller ikke, men han vil antagelig at leseren skal finne at dette er en ugrunnet påstand. Hertil er å si at Gjesing bare uttrykker på en utfordrende måte en kritikk som O. C. Breda har uttalt i en sømmeligere form og begrunnet i sin avhandling om Skr. i Bodsfengset (i Nor-

vegia Sacra 1923). Forf. skulle altså heller ha tatt avstand fra Breda på dette punkt, og med begrunnelse.

Den første større meningsdivergens mellom Hodne og Gjesing gjelder de forhold som førte til Skr.s og Børresens brudd med Gossnermisjonen i India i november 1865. Den umiddelbare foranledning var at Gossnermisjonens årskonferanse, som ble holdt i Ranchi i oktober 1865, hadde vedtatt enstemmig at de to familier Skr. og Børresen skulle adskilles og anbringes på to forskjellige stasjoner, en avgjørelse som de to familier ikke ville bøye seg for. Men hvorfor gjorde årskonferansen dette vedtak? Børresen anga i et brev av 4. nov. 1865 til Dr. Kalkar, formannen i DMS, bare ett motiv: de tyske misjonærers uvilje mot dansker, en uvilje som var blitt akutt under krigen mellom Tyskland og Danmark i 1864. Den ledende misjoner i Gossner-selskapets kol-misjon, Fr. Batsch, som hadde diktet årskonferansens beslutning, har i sine brev til misjonens kuratorium i Berlin angitt et helt annet motiv. Brevene er gått tapt under siste krig, men Walter Holsten, som har lest dem, sier i sin bok av 1949 om Johannes Gossner at i disse brev «werden ... ausschliesslich persönliche Dinge, unklare Eheverhältnisse, zur Sprache gebracht» (sitat hos Hodne s. 57). Hermed må han sikte til det etisk pregede vennskap mellom Skr. og fru Børresen.

Hvilken forklaring er så den riktige? Forf. og Gjesing uttrykker seg begge med forsiktighet. Gjesing vil øyensynlig ikke helt utelukke at det nasjonale motsetningsforhold kan ha spillet en rolle (Gjesing s. 56f), og særlig et personlig motsetningsforhold mellom Batsch og Skr., med henvisning til det brev fra Skr. til hans forlovede i Berlin av 18/5 1864, altså skrevet før Børresens kom til India, som Hodne siterer på s. 64: «disse saakaldte Brødre gjør mig kun Smerte». Men Gj. vil legge hovedvekten på de erotiske forviklinger som var under utvikling, og sier om Børresens forklaring av beslutningen på årskonferansen at den «holder imidlertid ikke stik» (Gj. s. 63). Hodne har inntatt det motsatte standpunkt, s. 66: «There can be no doubt that national controversies, as well as personal conflict with Batsch, played their major part in inducing Skr. and Børresen to leave the G.M.» Ordvalget «their major part» holder døren åpen for at det annet moment også kan ha spillet med. Forsvådt består forskjellen i en forskjellig akseptuering av momentene.

Hodne har anført et par argumenter for sin oppfatning: Skr.s ovennevnte brev til Anna Onsum av 18. mai 1864, en uttalelse i Gossner-misjonens barneblad «Die kleine Biene auf dem Missionsfelde» som viser den anti-danske stemning i Gossner-misjonens kretser, riktignok i Berlin, ikke i India, og Børresens påstand i brev av 4. nov. 1865 om at Batsch hadde frabedt seg flere dansker i misjonen.

Men p.d.a.s. har Hodne selv s. 56ff gitt leserne en rekke opplysninger om forholdet mellom Skr. og Caroline Børresen, som han med rette karakteriserer som «the third woman in Skr.s life and the one who influenced him more than any other person» (s. 56). Det dreier seg om baktalelser og rykter og anklager, og om erklæringer som skal avkrefte rykter, men det må øyensynlig hos de to ha vært en gjensidig opptatthet av hinannen som har vært åpenbar også for Anna Onsum, som det fremgår av det gripende brevfragment midt på s. 60. Hertil kan også føyes et brev fra Skr. som Gjesing siterer s. 50 n. 30, og Skr.s åpenbare avhengighet av fru Børresen i sine avgjørelser i de år som fulgte. Jeg må da spørre om der ikke allikevel er adskillig som taler for Gjesings oppfatning.

Min mening er at begge forklaringer må være riktige. Det er psykologisk lett forståelig at B. og Skr. kun griper til den ene forklaring, for de kunne umulig skrive hjem om erotiske vanskeligheter. Like forståelig er at Batsch i sine brev til Berlin bare har trukket frem de erotiske forviklinger, for derved kunne han spille rollen som dydens og den kristelige morals vokter og den omsorgsfulle sjelesørger, og ikke rollen som den ukristelige nasjonalist.

Den meningsdivergens mellom seg selv og Gjesing som Hodne oppfatter som den største, gjelder Skr.s og Børresens forhold til BMS. Her kan det igjen være grunn til å fastslå at det først og fremst er et stort mål av enighet mellom dem. Hodne og Gjesing er enige om at Skr. og Børresen begynte sitt arbeid blant santalene som assistenter hos baptistmisjonæren E. C. Johnson (Hodne s. 85 nederst og s. 89). Hertels fremstilling av forholdet, som går ut på at de to skandinaviske misjonærer tillot Johnson å samarbeide med dem, er, som forf. sier s. 73, «contrary to historical fact». Johnson fikk ikke BMS til å ansette Skr. og B. som misjonærer i selskapets tjeneste, dels fordi dets økonomi ikke tillot dette, dels fordi de to ikke var baptister (s. 87). Johnson betalte da i begynnelsen deres lønn med sine egne penger, men fikk fra slutten av året 1867 et månedlig beløp på £ 10 fra baptister i India til å lønne dem, en ordning som ble approbert av BMS's styre i London 17/12 1867. 5. april 1868 lot Skr. seg gjendøpe i baptistenes kapell i Calcutta og var nå baptist. Bevilgningen på £ 10 pr. mnd. ble deretter gitt som «bidrag til Mr. Skrefsrud» fra sommeren 1868 av, helt inntil det fullstendige brudd mellom Skr.s og Børresens Indian Home Mission og BMS inntraff i 1877, altså i 10 år, selsagt under den forutsetning at han drev sitt misjonsarbeid etter baptistiske prinsipper (s. 87).

En ny fase inntraff da dette misjonsforetagende i India i november 1868 ble organisert under navnet *Indian Home Mission to the Santhals* og fikk en rådgivende komité, kalt *Directing Elders*, bestående av prominente baptister i India. Komitéen ble ett år senere omdannet til et regulært styre, kalt *Managing Committee*, som kunne ansette og avskjedige misjonærer og forflytte dem, disponere over innkomne gaver osv. (Gjesing s. 93, Hodne s. 101). Hodne sier s. 101 at «The function of and the important work done by the Managing committee have never been realized», hvilket er urettferdig mot Gjesing (jfr. Gj. s. 93). Det var økonomien som tvang Skr. og B. til å avfinne seg med denne ordning, for de gode baptister i Managing Committee skulle skaffe pengene som trengtes. Det var bidragsyterne som tok makten, og Skr. gav 8 år senere en feilaktig fremstilling da han ville ha det til at initiativet skyldtes ham og Børresen, en uttalelse som den noe apologetisk innstilte Olav Hodne på s. 94 kan si er «in one sense» korrekt. Verre går det B. hos ham, for der er «no excuse» for B.'s uttalelse i 1877 om at «our Mission has never been nor shall ever be Baptist» (s. 121 jfr. s. 75).

Managing Committee klarte imidlertid ikke å skaffe de nødvendige beløp, og Skr. og B. søkte selv en bredere basis av bidragsytere, først i India blant anglikanere, presbyterianere og andre, derpå i Storbritannia og Skandinavia. Da denne basis var bred nok, tok Skr. og B. bruddet med BMS i 1877, og deretter opptrådte de som gode lutheranere overfor sine støtter i Skandinavia. Nå kommer forhandlinger om ordinasjon av Børresen i den Danske Kirke, ønsket av Skr. og av danske grundtvigianere, derimot ikke særlig sterkt av B. selv. Og begivenhetene utviklet seg raskt. Ordinasjonen fant sted i København 21/11 1877.

Der er etapper på veien frem mot bruddet med BMS i 1877. En særlig oppmerksomhet har både Gj. og H. viet to skjøter eller festebrev som Skr. fikk utvirket for misjonen. Det første ble underskrevet av Skr. og Johnson som kjøpere og jordeierens fullmektig som selger 15/3 1868 og registrert, altså tinglyst 2/7 s.å. Her overtar «Mr. Lars Skrefsrud på vegne av the Baptist Missionary Society» det landstykke hvor misjonens bygninger allerede var blitt oppført (Gj. s. 85f, Hodne s. 112). Vinteren 1872–73 ble territoriet utvidet til det dobbelte, og et nytt foreløpig festebrev utstedt. I 1877 ble det opprettet et nytt festebrev for hele eieendommen, og det lød bare på Skr.s og Børresens navn (Gj. s. 159f). Da bruddet med BMS kom, gikk dermed den jord som i sin tid var kjøpt for baptistenes penger, ut av deres eie, og likeså bygninger som hovedsakelig var bygget med bidrag fra baptister. Skr. hadde ikke underrettet BMS om sin siste transaksjon (Hodne s. 113), som fremkalte bitterhet i BMS da den ble kjent.

Hodne og Gj. esing er, så vidt jeg kan se, enige i sin bedømmelse av denne transaksjon. Hodne sier s. 121: «There is no excuse for Skr. not having informed the BMS of his intention of executing a new lease in his own and Børresen's name.» Forskjellen består i at de to søker visse formildende omstendigheter av forskjellig art, Hodne i psykologiske overveielser, Gj. esing i juridiske vanskeligheter (Gj. s. 159, H. s. 121).

I alle de viktigste spørsmål er der, så vidt jeg kan se, enighet mellom de to forskere. Uenigheten består i følgende: 1) Hodne faller leilighetsvis over i rollen som forsvarsadvokat for Skr. og påstår at baptisten Lewis ikke kunne gjendrive Skr. (s. 118), mens Gj. finner å måtte gi baptistene rett. (Gj. s. 166). Her er jeg enig med Gj. esing. 2) Dernest vil Hodne ha det til at Managing Committee skyldtes misjonærenes initiativ (s. 119) hvilket vel neppe var tilfelle, mens Gj. har sett klarere her. 3) Endelig er tvistespoørsmålet dem imellom hvorvidt og i hvilken utstrekning og hvor lenge *Indian Home Mission to the Santhals* var, som det heter på tittelbladet til selskapets to første årsberetninger (for årene 1868–70), «Auxiliary to the Baptist Mission». Tittelen var formet av baptisten Th. Evans, og i hans øyne var *Indian Home Mission* utvilsomt en hjelpekomité for Baptist Missionary Society. Jeg kan ikke tillegge dette spørsmål så stor betydning som Hodne gjør når han legger megen vekt på at det var en «independent mission» s. 95ff.

Olav Hodnes bok har avromantisert det tradisjonelle Skr.-bilde og latt oss se mannens svakheter og begrensninger. Leilighetsvis får vi også se inn i noen av de menneskelige tragedier som Santalmisjonens historie rommer — Anna Onsum Skr.s skjebne, Ernst Heumans avskjedigelse, intriger, anklager og beskyldninger. Vi har denne skatt i lerkar, sier apostelen. Forfatteren har skrevet en bok om lerkar, ikke oppbyggelig lesning i vanlig mening av ordet. Men sannheten skal frem, og misjonens sak tåler så visst å konfronteres med den historiske sannhet.

Samtidig lar avhandlingen oss dog også øyne dimensjonene til denne merkelige mann: en husmannsgutt fra Gudbrandsdalen med 2 1/2 års fengselsopphold bak seg, som grunnlegger et merkelig misjonsarbeid i India, som vinner santalenes kjærlighet, som forstår deres kultur og treffer foranstaltninger for å bevare den, som avtvinger Bjørnsøns og Georg Brandes' beundring og har de britiske kolonimyndigheters tillit, en autodidakt som med tiden, om han enn ikke behersker legendens 42 språk, dog kan trollbinde forsamlinger i timevis med sin veltalenhet

på engelsk og er ett av de store navn i utforskningen av Indias språk. En mann med en kallsbevissthet og en tro som aldri gir opp. Du svarer «med undre av din tro, din kraft», skrev Bjørnson i sitt dikt til ham.

Forf. skal til slutt ha ros for sitt forskningsarbeid utført under vanskelige forhold. Som forsker er han autodidakt, idet han ikke har deltatt i forskningsseminarer eller har fått noen undervisning ut over den som fører til teologisk embetseksamen. Han har måttet ta seg til alt på egen hånd.

Nettopp Santalmisjonen i Norge har en stor tradisjon på forskningens område. Olav Hodne går med denne bok inn i den rekke som begynner med Skr. og fortsetter med navnene P. O. Bodding og Johannes Gausdal. Der hører han fra nå av hjemme.

GEORG MORGENSTIERNE:

Vurderingen av de viktigste spørsmål i forbindelse med den foreliggende avhandling, både de av mere formell art og de rent misjonshistoriske, henhører under mine kolleger i bedømmelseskomitéen. Men jeg vil gjerne få fremheve at det har hersket stor enighet innen komitéen, såvel om de verdifulle sider ved avhandlingen som om de alvorlige svakheter som det har vært nødvendig å påpeke. Det jeg som ikke-teologisk medlem av komitéen vil få komme med, er noen bemerkninger til det en kunne kalle den indiske side av avhandlingen. De kommer til å gruppere seg om tre hovedemner: 1) Det etnologisk-geografiske. 2) Skr. som sprogforsker. 3) Kherwarbevegelsen.

1. De opplysninger forfatteren gir i kap. 1 «Short Outline of the History and Life of the Santals», tilsikter jo bare å gi leseren en generell bakgrunn for skildringen av Skr.s virke og fremtrer ikke med noen som helst pretensjoner om å bygge på selvstendig forskning. Det trenges heller ikke, og de er stort sett adekvate for sitt formål. Mine innvendinger og bemerkninger er da heller ikke av noen vesentlig natur.

Når forf. først nevner (s. 18) at santalenes sprog tilhører den såkalte *munda*-familie, og at Bodding har fremholdt at denne fremviser slektskap med sprog som tales av noen stammer på den malaiiske halvø, så hadde det vært heldig å opplyse om at dette slektskap har vært påvist av andre før Bodding, og at det gjelder en hel sproggruppe, Mon-Khmer, som er spredt utover Bakindia og omfatter f.eks. vietnamesisk.

Dette hadde vel også kunnet antyde en forklaring på at santalene i *antropologisk* henseende frembyr visse mongoloide trekk. Det var ikke nødvendig å sitere Boddings ytterst tvilsomme og — for en gangs skyld — løst funderte teori om at disse trekk skulle skyldes at santaler hadde hatt «mongolske» hustruer, og at santalkvinner hadde hatt uekte barn med «mongolske» menn! Hvor, i tid og rom, dette skulle ha foregått, og hva slags «mongoler» (et vagt og upresist begrep) det skulle ha dreiet seg om, får vi ikke vite. Tenkes det på «mogulene» i indisk historie? Vi ville også ha sluppet sammenblandingen mellom den etniske betegnelse «mongolsk» og den rent fysisk-antropologiske «mongoloid».

Jeg synes også det hadde vært nyttig å nevne her at santalene tilhører *Kherwar-*

grenen av mundafolkene, særlig fordi folkenavnet Kherwar spiller en så betydelig rolle senere i boken. Kherwarmålene står hverandre så nær at man gjerne (som Linguistic Survey of India) kan regne dem for å være dialekter av ett sprog. Og ett av dem, *mundari*, s. v. for santali, er av misjonshistorisk interesse, fordi den katolske misjon der, i likhet med vår santalmisjon, har lagt stor vekt på utforskningen av sprog og tradisjoner. Den monumentale «Encyclopedia Mundarica» er i virkeligheten det eneste sidestykke i India til Boddings store «Santal Dictionary».

Jeg tror også det hadde vært verd å gi noen opplysninger om antallet på dem som taler santali. Leseren ville derved ha fått en bedre fornemmelse av proporsjonene i misjonens arbeide. I Linguistic Survey of India oppgis det at tallet i 1901 beløp seg til 1 800 000,¹ og for 1961 settes det til 2 800 000. Antallet kristne «in Santal Parganas» var ifølge forf. (s. 182) 11 000, d. v. s. 0,6 % av 1 800 000. Man skulle gjerne ha fått vite hvilke tall det bygger på når det (s. 183) heter: «Thus it becomes evident that the progress of the Mission up to 1910 (med «16 000 members of the Santal Church») was remarkable compared with the progress of other Santal missions.»

Når det (s. 19) tales om santalenes «nomadic habit» som har ført dem på vandring stadig østover, kan dette uttrykk lett vekke uriktige forestillinger. Santalene har, selv om de har drevet svedjebruk med stadig omflytting, aldri vært nomader i den forstand at de, som f.eks. fjellsamer eller beduiner, har skiftet boplass etter årstidene innenfor samme område. Bedre hadde det kanskje vært å kalle dem et vandrefolk.

Bruken av ordet *clan* (s. 24) delt i *sub-clans* forekommer meg ikke helt klar i forhold til *sept* (ss. 28, 206). Jeg antar at *sept* er lik *sub-clan* (som nå er ekso-game, mens tidligere hele klanen var det.)

Vil man prøve å følge Skr.'s og misjonens arbeide i marken, får man ikke fullgod hjelp av kartet, som slett ikke gir alle de navn som nevnes i teksten.

Man hindres også av at det ikke anvendes en klar og enstydig terminologi når det gjelder de administrative enheter. Ordet *district* brukes for det første, og helt korrekt, om *Santal Parganas* som helhet (ss. 22, 259) og om *Birbhum* (s. 247). Men ordet brukes også om *Nankar* (ss. 183, 205, osv.), som andre steder kalles *taluk* (ss. 262, 285). I vokabularet oversettes *taluk* med «a small district», rettere vel «underavdeling av et distrikt». Etter hva jeg kan finne i mine kilder var forøvrig *taluk* ikke den vanlige betegnelse i Bengal Presidency (men vel i Madras og Bombay). I Bengal var et distrikt som Santal Parganas delt i seks *sub-divisions*, en betegnelse som brukes korrekt (s. 247) om *Dumka* og *Pak(a)ur*.

Men så brukes, såvidt jeg kan skjønne, *district* også som distrikter innenfor misjonsfeltet, som f.eks. *Asanbani* (ss. 177, 205), sml. (s. 186) *stations and districts*. På samme side får vi også høre at «the whole district» (= hele misjonsfeltet?) er delt i ti deler, «centred upon Nankar, Sultanabad and Asanbani», mens «district of Sultanabad» nevnes s. 179!

Det gis enkelte andre uklårheter i den administrative terminologi som jeg ikke skal gå inn på her. Men som helhet må man si at det hadde gjort det lettere for den ikke lokalkjente leser å orientere seg, hvis bruken av slike betegnelser hadde vært mere fast og konsekvent.

¹Samtidig taltes Mundari av 460 000 og det nærbeslektede Ho av 367 000.

2. Det annet emne jeg vil få berøre her er Skr. som sprogmann. Jeg bruker med forsett dette rommelige, litt upresise ordet, fordi det omfatter både sprogentusiasten som fryder seg ved sin praktiske ferdighet i mange sprog, og sprogforskeren.

Som forf. ganske riktig fremhever (s. 216): «Skr.'s linguistic talent has become legendary». Det er i virkeligheten få egenskaper som det så lett og frodig utkrystalliserer seg de skjønneste legender om som en viss sprogmektighet. Det vet den hvis Don Juan-tilbøyeligheter har gitt seg utslag i en utstrakt og lettsindig flørt med endel tungemål. Det er en uendelig glideskala mellom det å ha snust på et sprog og det å beherske det! Vi behøver derfor ikke å ta beretningene om at Skr. behersket 40 eller 42 sprog altfor høytidelig. Det foreligger heller ikke, såvidt jeg vet, noe vidnesbyrd om hvor inngående hans kjennskap var f. eks. til sanskrit.

På den annen side kan det ikke være noen tvil om at, som forf. skriver, «languages were as music to Skr.'s ears». Jeg har i sin tid, under arbeidet med en artikkel om Skr. som sprogforsker for «Norsk Biografisk Leksikon», gått gjennom hans brev til «Santalen», og funnet en rekke karakteristiske uttalelser (desverre strøket i artikkelen) som viser hvordan hans lidenskapelige temperament preger også intensiteten i hans opptatthet med sproglige spørsmål. Det kan neppe herske noen tvil om hans usedvanlige begavelse på dette område.

Alt fra fengselstiden av hadde han kastet seg glupsk over sprogstudier. Og denne medfødte appetitt vokste til noe dypere og verdifullere da sprogkunnskaper ble en vesentlig forutsetning for oppfyllelsen av hans livskall. Jeg er til og med villig til å tro, skjønt det ikke lar seg bevise, at han alt under berlinertiden, med sin veldige energi og intensitet har maktet å gape over mere enn man på forhånd ville være tilbøyelig til å anta. — Om alt dette tror jeg forf. og jeg er enige.

Når det gjelder Skr. som *forsker* må vurderingen nødvendigvis bli subjektiv og skjønsmessig. Forf. har vistnok ikke spesialisert seg på santali, (hadde han det, hadde han neppe (s. 220) talt om dets lange og korte *e-* og *o-*lyd). Og mitt eget kjennskap til sproget er teoretisk og sterkt begrenset.

Forf. betegner jo (s. 220) Skr.'s grammatikk fra 1873 som «definitely a great step forward in comparison with earlier works», og han skriver (s. 237) at den «linguistically... may still be regarded as an authority». Også andre steder kommer han med rosende ord om den.

Alt dette kan jeg slutte meg til. Men jeg kan ikke bare meg for å synes at leseren, etter lesningen av de fem sider (236—41) om «Skr.'s limitations as a writer», lett kan bli sittende med et, ikke negativt, men kanskje litt for blast helhetsinntrykk av hans innsats som sprogforsker. Det var, som forf. peker på, mange forhold som hemmet hans arbeide på dette felt, ikke minst hans mangel på akademisk skolering. Men tar man alt dette i betraktning finner jeg det ikke så underlig som forf. (s. 237) at han ikke fikk utrettet enda mere.

Jeg har prøvd å sammenligne Skr.'s hovedverk, «A Grammar of the Santhal Language» (1873) med forgjengeren J. Phillips' «An Introduction to the Santal Language» (1852), og med J. C. Whitley's «A Mundári Primer» (1873). Meg forekommer det at det ikke bare dreier seg om «et langt skritt fremover», men om en ganske ny og nesten fullstendig inntrengen i og beherskelse av sprogets mangfoldige, om enn regelmessige formsystem. Bodding kunne jo bare finne «a few

mistakes» i hele verket. Jeg tror ikke den litteratur som forelå for ham har kunnet hjelpe ham særlig meget til å nå så langt (s. 220). I alt vesentlig måtte Skr. bygge på sine egne, selvstendige iakttagelser av sprogbruken. Phillip's grammatikk var sikkert, som Bodding skriver, «credible» som et første forsøk på å løse en vanskelig oppgave, men sammelignet med Skr.'s verk synes den meg temmelig primitiv og fاملende både i lydleren og morfologien.

At fremstillingsformen av bøyningen hos Skr. nå forekommer oss gammelmodig og full av unødige gjentagelser er vel ganske rimelig. Det lå i tiden at man ennå gjerne holdt seg til skjemaene for den latinske skolegrammatikk, og han har vel også i alt for høy grad latt seg lede av Dr. Wenger's Bengali Grammar som mønster. Men alt tatt i betraktning tror jeg det kunne ha vært betonet noe sterkere at vi her står overfor et virkelig storverk.

Det fortjener også å nevnes at Skr. var en av de første, om ikke den første, som i sin isolasjon i India fant på å bruke laryngoskopet i en fonetisk analyse.

Jeg synes også at Skr.'s grammatikk over Mech eller Boro sproget, i Assam kunne ha fortjent å nevnes i mere enn en fotnote (s. 217) utenfor avsnittet om hans grammatiske arbeide.

Det materiale til et santali vokabular (på vel 13 000 ord) som Skr. etterlot til Bodding må også ha bygget på en betydelig arbeidsprestasjon, selv om han ikke maktet å fullføre det. Den som selv har prøvd seg på lignende oppgaver med ukjente og uskrevne sprog vet at de første par tusen ord går det lett å få tak i. Senere går det i et stadig økende ritardando.

Når det gjelder den bedrøvelige strid med CMS om bibeloversettelsen var Skr. utvilsomt ofte steil og umedgjørlig. Men i hovedsaken, om prinsippene for oversettelsen, er det vel ikke usannsynlig at han hadde rett i det vesentlige.

S. 231 nevner forf. at Skr. i 1907 ble æresmedlem av the British and Foreign Bible Society, og at han året etter mottok dets gullmedalje. Det kunne også ha vært nevnt at han alt i 1872, 32 år gammel, ble innvalgt i the Asiatic Society of Bengal, etter forslag av selskapets høyt ansette sekretær. Og i 1889 ble han valgt til medlem av Videnskabselskabet i Christiania.

Jeg vil gjerne få tilføye at den indiske sprogvidenskaps nestor, professor emeritus S. K. Chatterjee i Calcutta (også medlem av vårt Videnskapselskap) på flere steder har uttalt seg meget sterkt rosende om Skr.'s og Boddings sprogvidenskapelige og folkloristiske innsats, og har uttrykt Indias dype taknemmelighet overfor misjonærer av deres type.

3. Avsnittet om Kherwar-bevegelsen (s. 265—87, sml. også 175) gir et interessant bilde av denne form for santalsk nasjonalisme og hører til de mest verdifulle i boken. Forf. har her dradd frem meget nytt stoff fra arkiver og brev og har utdypet vårt kjennskap til santalenes syn på seg selv og sine omgivelser. Men kapitlet har også sine karakteristiske svakheter.

Det burde ha vært gjort bedre rede for den nomenklatur for de tre sektene som gis s. 265 (Boddings *Sapai*, *Samra* og *Babaji*), og de burde ha vært sammenlignet med dem som oppgis av Skr. (*Saphahor*, *Babajee*, *Bhalwargar*, se s. 278), samt med Datta-Majumdars liste (i hans bok *The Santals*, s. 62). Leseren skulle gjerne ha visst om man har noe materiale til å belyse hvor gammel, og hvor fast og varig denne oppdelingen i tre sekter er. Ifølge Bodding (*Gazetteer of the Santal Parganas*, s. 180) beror den på en sen utvikling. Han bruker (*Sant. Parg.*, s. 182) *Sapha Hor* i en noe annen betydning enn Hodne. Og i *Santal Dictionary* definerer

han *Babaji* som 1) «Hindu mendicant, sadhu», 2) «leader of the Saphai sect among the Santals».

Hele oppdelingen synes meg uklar, og den burde ha vært analysert nærmere.

Forf. har selv sagt rett i (s. 266) at Sapha Hor bevegelsen ikke, som påstått av K. K. Datta, først oppstod i 1930. I følge Bodding's Dictionary (se saphai) var den alt fremme i 1873–74. Forf. nevner (s. 268) at Skr. knyttet fremkomsten av «Kherwar-ideen» om et «Santal Raj» alt til oppstanden i 1855. Det avhenger derfor av hva en legger i uttrykkene «i tidligere tider» og «Kherwar-bevegelsen», om man vil følge forf. (s. 265) i å uttale at Bodding ikke var oppmerksom på Kherwar-bevegelsens betydning i santalenes historie «in earlier times».

Det Skr. skriver i det på s. 268 siterte sted er at opprørslederne opphisset sine tilhengere ved å minne dem om «the halcyon days of their Kherwar forefathers». Men dette behøver vel ikke å bety mere enn at det i den foreliggende kampsituasjon var helt naturlig å appellere til stammens tradisjon om en svunnen gullalder. Jeg tror ikke det er nødvendig å anta at lederne alt var kommet frem til en klar og bevisst nasjonalistisk ideologi.

Såvidt jeg kan se, utelukkende på grunnlag av det materiale som er fremlagt i boken, men som jeg ikke synes det er gjort helt klart greie for, kunne man kanskje, som en arbeidshypotese, sette opp et skjema for utviklingen i følgende form:

A. Fra gammel tid hadde santaler og andre Kherwar-stammer tradisjoner om en gullalder i fabellandet vestpå, som de kalte Champa. Disse tradisjoner holdt dem oppe på vandring og i motgang og dannet grobunnen for senere politisk-sosiale bevegelser. Men vi kjenner ikke noe direkte til dem fra tiden før 1855.

B. Da ble Kherwar-ideen tatt opp av opprørslederne. Men de prøvde jo å virke blant hele santalfolket, og vi vet ikke noe om at de dannet noen egen, organisert Kherwar-gruppe. Deres mål var selvstyre, med seg selv som «guvernører», men neppe hel uavhengighet av britene.

C. I 1874 oppstår det for første gang en organisert bevegelse med Bhagrit som leder. Den forkynder Kherwar-ideen (s. 270) og «Santal Raj», og Bhagrit lar seg selve til Konge i et gammelt hindutempel.

Vi kan nok anta at Bhagrit fortsatte sitt undergrunnsarbeide (s. 275), men vi vet ikke noe om det. Er det ikke tenkelig at bevegelsen, også uten ham, organiserte seg «silently spreading and strengthening»? Når Skr. bruker betegnelsen «socialistic» om Kherwarene, er det vel neppe å oppfatte mere presist enn hans uttrykk «rabid».

D. I 1880 innfører Dubia Gossain (s. 271) helt hinduiserende ideer og forbud. Behøver betegnelsen Sapha Hor å gå lengre tilbake enn til den tid? Den første referanse til den (s. 267) synes å være til februar 1881.

Urolighetene blir slått ned, men bevegelsen dør ikke helt ut.

E. Men etter Indias frigjørelse 1947 skjer det en fullstendig «change of direction» (s. 276), vekk fra hinduismen. Nå blir solidaritet mellom de ikke-hinduiske skog- og fjellstammene i India det nye slagord.

Altså: Gamle stammetradisjoner blir utsatt for hinduisering, delvis i opposisjon mot britisk styre og kristen påvirkning. Så vekkes igjen, under nye politiske forhold, følelsen av «tribal solidarity». Men alt dette kan, som nevnt, bare gi en

antydning av en mulig utviklingslinje, og hele problemkomplekset fortjener sikkert en fornyet vurdering.

Det har vært opponentenes oppgave først og fremst å peke på feil og mangler ved avhandlingen, på problemer som ikke forekommer en helt avklaret. Når komitéen enstemmig har funnet å burde godkjenne den, er det på grunn av dens mange solide egenskaper. Forfatteren har drevet overmåte grundige studier og har lagt frem et meget stort og ikke lett tilgjengelig kildemateriale og har, stort sett, behandlet det med sund kritikk. Han har derved på mange punkter øket og utdypet vårt kjennskap til og vår forståelse av pioneren Skr.'s virke som misjonær, sosialarbeider og forsker.